

หลักการในพุทธปรัชญานิกายเถรวาท

ความเป็นมาของปัญหา

พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการพิจารณาถึงธรรมชาติอันแท้จริงของมนุษย์อันเป็นชีวิตที่มีปัญหาต่าง ๆ ปัญหาเหล่านี้สามารถจะแก้ไขโดยอาศัยความรู้อันถูกต้องได้แก่หลักอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นความจริงที่เป็นผลได้จากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นหลักการที่เปิดเผยให้เห็นถึงขั้นตอนต่าง ๆ ในการปฏิบัติตน เพื่อที่จะทำให้มนุษย์สามารถบรรลุเสรีภาพขั้นสูงสุดอันอยู่ในวิสัยที่จะรู้ตามปฏิบัติตามและบรรลุตามได้

หลักการสำคัญประการหนึ่งที่พุทธปรัชญาใช้ในการนำมาอธิบายพฤติกรรมด้านจริยธรรมหรือศีลธรรมของมนุษย์ได้แก่ หลักแห่งกรรม ซึ่งจะแสดงถึงการกระทำอันเป็นสาเหตุ และพฤติกรรมต่าง ๆ อันเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากเหตุต่าง ๆ ของการกระทำที่เกิดขึ้นในอดีต กลายเป็นวิบากที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตในปัจจุบันและในอนาคตต่อไป ความเจริญหรือความเสื่อมแห่งชีวิตของมนุษย์นั้นพุทธปรัชญาอธิบายว่าจะต้องผูกพันอยู่กับหลักแห่งกรรมนี้ตลอดไป

"กรรม" ได้แก่การกระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมนุษย์ผู้กระทำกิจกรรมนั้นเองเป็นผู้กำหนด ดังนั้นพุทธปรัชญา จึงแสดงให้เห็นถึงความมี "เสรีภาพ" ของมนุษย์ในการ "เลือกโอกาส" ที่จะประกอบกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ดังนั้นความรับผิดชอบต่อการกระทำจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่เมื่อพิจารณาในอีกด้านหนึ่งจะเห็นได้ว่ามนุษย์ยังมีได้มีเสรีภาพสมบูรณ์เพราะชีวิตของมนุษย์ยังถูกกำหนด ถูกผูกพันด้วยกรรมในอดีต แต่ก็ยังเป็นโอกาสของมนุษย์ที่จะ "เลือก" เอา ระหว่าง "เสรีภาพสมบูรณ์" คือการกำจัด

กรรมให้หมดสิ้นเพื่อบรรลุลความหลุดพ้น บรรลุนิพพาน โดยปฏิบัติตามวิธีทางที่พระพุทธเจ้า
สั่งสอนไว้ หรือจะยอมตกอยู่ภายใต้สังสารวัฏ วนเวียนกระทำกรรมและรอรับผลกรรมนั้น
อยู่ตลอดไป โดยยอมสูญเสียเสรีภาพสมบูรณ์นั้นเสีย เป็นเสรีภาพที่มนุษย์จะเลือก อย่างไรก็ตาม
ก็ตามเพื่อที่จะเข้าใจชีวิตอย่างถ่องแท้ตามแนวทางของพุทธปรัชญา ปัญหาเกี่ยวกับ "เสรี
ภาพ" (Free will) และ "นิยตินิยม" (Determinism) ในชีวิตมนุษย์สามารถจะเป็น
ที่เข้าใจได้ โดยการศึกษาจากหลักกรรม ตามคำอธิบายที่ปรากฏไว้ในพระไตรปิฎกของ
พุทธศาสนานิกายเถรวาท

สำหรับหลักกรรมนี้ ในปรัชญาระบบต่าง ๆ ของอินเดียมักจะมีแนวความคิด
และจุดมุ่งหมายที่คล้ายคลึงกัน จะมีกรณีที่แตกต่างกันที่รายละเอียด และการตีความหรือ
วิธีการอธิบายของปรัชญาแต่ละระบบ ดังเช่นปรัชญาฮินดู ซึ่งได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระเวท
และเป็นปรัชญาฝ่ายเหนียม เห็นว่าการที่มนุษย์จะมีชีวิตประการใด จะเจริญขึ้นหรือเสื่อม
ลงนั้น ก็เนื่องมาจากกรรมเช่นกัน แต่กฎแห่งกรรมตามทรรศนะของปรัชญาฮินดูนั้น เป็นกฎ
ที่ควบคุมโดยพระเจ้า เพราะฉะนั้นนอกจากมนุษย์จะถูกกำหนดโดยกรรมหรือการกระทำ
ของตนแล้ว ยังถูกควบคุมโดยพระเจ้าอีกชั้นหนึ่งด้วย

ดังนั้นหลักกรรมในพุทธปรัชญา จึงแตกต่างกับปรัชญาฮินดูเพราะพุทธปรัชญาถือ
ว่า กรรมซึ่งเป็นคุณค่าทางจริยธรรม เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล บุคคลต้องรับผิดชอบต่อ
พฤติกรรมของตนเอง ดังเช่นพระพุทธเจ้าตรัสอธิบายว่า "ตนทำมาปเอง ย่อมเสerahมอง
เอง"¹

หมายความว่า บุคคลผู้ใดประกอบกรรมใดไว้ ก็จักต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้น
กรรมในทรรศนะของพุทธปรัชญานิกายเถรวาท จึงเป็นสาเหตุหนึ่งแห่งการสร้างความวิภ
การเกิดใหม่ หรือการเวียนว่ายตายเกิด อันเป็นวัฏจักรหมุนเวียนอย่างมีจุดสิ้นสุด จนกว่า
บุคคลนั้นจะยอมสละสิ้นซึ่งกิเลส ตัณหา อันได้แก่การกำจัดบรรดาสาเหตุแห่งกรรมให้หมดสิ้น

¹สุต. ขุท. ชรรณ., 25/22/21.

หมายความว่า สิ่งใดเกิดขึ้นหรือมีอยู่ ด้วยเหตุปัจจัยปรุงแต่ง สิ่งนั้นย่อมสลายไปเมื่อสิ้นเหตุปัจจัย แม้แต่มนุษย์ซึ่งเป็นสังขารที่ประกอบขึ้นด้วย จิตและกายอันเป็นของคู่กันทั้งคู่ต่างอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่ออันใดอันหนึ่งแตกดับทั้งสองฝ่ายย่อมสลายหมด

พุทธปรัชญาปฏิเสธเรื่อง อัตตาที่เที่ยงแท้ และอธิบายว่า ไม่มีสิ่งใดที่จะเกิดขึ้นโดยตนเอง ทุกสิ่งล้วนมีสาเหตุทั้งสิ้น เมื่อสาเหตุดับ ก็ไม่มีอะไรเหลืออยู่ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในทัพพสุตราวว่า "รูปกายโคสลายแล้ว สัญญาดับแล้ว เวทนาทั้งปวงเป็นธรรมชาติเย็นแล้ว สังขารทั้งหลายสงบแล้ว วิญญาณถึงความตั้งอยู่ไม่ได้"¹

2.1 ความหมายของ "กรรม"

คำว่า "กรรม" (Karma) มาจากคำสันสกฤต "กร" (kri) ²หมายถึงการกระทำ สำหรับ "กรรม" ตามความหมายของศัพท์บาลี ได้แก่ การกระทำอันเนื่องด้วยเจตนา หรือความตั้งใจ หรือเจตนาอันเป็นตัวกรรม ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏ ในพระไตรปิฎก นิพเพธิกสูตร อังคุตตรนิกาย ว่า "เจตนาหิ ภิกขเว กम्मํ วทามิ" หมายความว่า "ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวว่เจตนาอันนั้นแหละเป็นกรรม"³

ดังนั้นในพระสนะของพุทธปรัชญาจึงอธิบายว่า กรรมหรือพฤติกรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็น กายกรรม วจีกรรมหรือมโนกรรมที่ประกอบขึ้นด้วยเจตนา เรียกว่า กรรม และกรรมดังกล่าวนี้จะจัดว่า เป็นกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม ขึ้นอยู่กับเจตนาอันกระทำลงไปว่าเป็นเจตนาดีหรือชั่ว การกระทำต่าง ๆ โดยทั่วไปของมนุษย์ มักจะเกิดจากเจตนา

¹สุต. ขุท. อุทาน., 17/178/25.

²Swami Vivekananda, Karma-Yoga (Calcutta 14: Advaita Ashrama, 5 Dehi Entally Rd.), p. 2.

³สุต. อง. ฉกก., 21/334/611.

แทบทั้งสิ้น แต่ในบุคคลบางจำพวก เช่นพระอรหันต์ ซึ่งสามารถละสิ้นซึ่งกำเลส ตัณหา หรือสังโยชน์แล้ว กิจกรรมอันเกิดจากบุคคลประเภทนี้ มิได้เกิดจากเจตนา ดังนั้นจึงไม่จัดอยู่ในประเภท กรรม แต่เรียกว่า "กิริยา" เพราะเป็นอาการที่ลึกแต่กว่ากระทำ จะไม่มีผลหรือวิบากในทางศีลธรรมแก่ผู้กระทำ ผลที่เกิดจากเจตนา เรียกว่า ผลกรรมหรือวิบากกรรม แต่กิริยาไปเป็นผลที่เรียกว่าวิบาก ถ้าจะมีผลเกิดขึ้น ผลนั้นก็เพียง "ปฏิติกิริยา" เท่านั้น ดังเช่น พระอรหันต์ผู้ซึ่งสามารถบรรลุลุคความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ การกระทำของพระอรหันต์ ที่เรียกว่า กิริยาก็เพราะ ก็เลสซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกรรม ท่านได้ทำลายหมดสิ้นแล้ว¹

หลักกรรม เป็นหัวใจสำคัญสำหรับพุทธปรัชญา เช่นเดียวกับระบบปรัชญาอื่น ๆ ของอินเดีย ยกเว้นปรัชญาสสารนิยม ดังเช่น ปรัชญาจรวาท แต่รายละเอียดแตกต่างกันในปรัชญาอินเดีย กฎแห่งกรรมได้รับการยอมรับโดยทั่วกันว่า เป็นทั้งกฎแห่งจักรวาลหรือกฎแห่งเหตุและผลและกฎทางศีลธรรมซึ่งมีหลักการอยู่ว่า ทุกสิ่งเกิดขึ้นมาเนื่องจากเหตุ และเหตุเหล่านั้นตามพระคัมภีร์ของปรัชญาฝ่ายเวทนิยม เชื่อมั่นว่าพระเจ้าเป็นสาเหตุของสิ่งทั้งปวง เป็นผู้สร้าง เป็นผู้รักษาคู่มือครองและเป็นผู้ทำลายโลก ทรงเป็นเจ้าของกฎแห่งกรรม

สำหรับหลักกรรมตามพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญาได้รับการพิจารณาว่าเป็นกฎแห่งเหตุและผล เป็นกฎแห่งสากลจักรวาล และรวมถึงเป็นกฎแห่งจริยธรรมด้วย กรรมเกิดขึ้นเนื่องจากสัมพันธ์ภาพระหว่างเหตุและผล หรือกิจกรรมและผล ดังกฎที่ว่า เมื่อมีเหตุย่อมมีผล ดังนั้น ความหมายของกรรมนั้น จึงมุ่งถึงทั้งตัวผู้กระทำกิจกรรม และสิ่งซึ่งได้กระทำแล้ว และการกระทำนั้นจะต้องมีสาเหตุมาจากเจตนาของผู้กระทำ ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติ หรือลักษณะนิสัยของเขา และสามารถจะคำนวณได้ว่า บุคคลนั้นเป็นภพเช่นไร ดี หรือชั่ว

¹ Sunthorn Na-Rangsi, The Buddhist Concept of Karma and Rebirth (Bangkok: Mahāmakut Rājvidyalāy Press, 1976), p. iv.

ยิ่งกว่านั้นในความหมายของพุทธศาสนา กรรมเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งแห่งสังสารวัฏ หรือการเวียนว่ายตายเกิดกรรมก่อให้เกิดวิบากแห่งกรรม พุทธปรัชญามีทรรศนะเกี่ยวกับ หลักกรรมว่า กรรมทุกอย่าง (ที่เกิดจากเจตนา) นั้น แม้จะเล็กน้อยเพียงใดจะต้องมีผล ทกมาเสมอไป ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า "กรรมทุกอย่างที่รชนสั่งสมไว้แล้วย่อมมี ผลเสมอไป ขึ้นชื่อว่ากรรม แม้จะเล็กน้อยที่จะไม่ให้ผลเป็นอันไม่มี"¹

นอกจากนั้นเมื่อใดกกรรมซึ่งมีผลตามคิดมาแล้ว ก็จะต้องมีผู้รับผลแห่งกรรม อันเป็นวิบากแห่งกรรมที่แน่นอน ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดชีวิตของบุคคลให้เจริญหรือเสื่อม ดัง ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นพุทธพจน์ว่า "ดูกรมาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็น ทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อม จำแนกสัตว์ให้แล้ว และมีระชฎีไต่"²

บุคคลใดกกรรมชนิดใด ไม่ว่าจะ เป็นกรรมดี หรือกรรมชั่วก็ตาม เขาย่อมจะ ได้รับผลเช่นนั้น ดังที่มีคำกล่าวที่ไพเราะกันอยู่เสมอว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงปฏิกิริยาของกรรมซึ่งที่กล่าวมานี้ว่า "บุรุษทำกรรมเหล่าใดไว้ เขาย่อมเห็นกรรมเหล่านั้นในตน ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลหวานฝืดเขมโหด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น"³

ทรรศนะ ดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในความยุติธรรมของกฎกรรมชาติ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความเชื่อในเรื่องกรรมนั้น มักจะต้องควบคู่ไปกับความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่อยู่เสมอ เพราะทุกคนจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง และความเชื่อดังกล่าว นี้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกพึงพอใจในคำตอบที่ได้รับ ต่อมีปัญหาแห่งความคับข้องใจ ของชีวิตที่แตกต่างกัน เกิดความรู้สึกยอมรับโชคชะตา ไม่กระวนกระวายเมื่อยอมรับว่า

¹สุต. ชุต. จิตต., 27/2054/387.

²สุต. มัชฌิม. อุปริ., 14/581/321.

³สุต. ชุต. จุตต., 27/294/80.

ความทุกข์ยากที่ได้รับ เป็นความยุติธรรมของธรรมชาติที่มอบให้แก่มนุษย์ผู้ยังเวียนว่ายตายเกิด สำหรับผู้ที่กระทำความชั่วถึงแม้ว่า ในชีวิตนี้ เขาจะได้รับความสุขมากมาย แต่ถ้าจะละเลยต่อความเชื่อในเรื่องการเกิดใหม่เสียแล้ว ย่อมจะทำให้บุคคลโดยทั่วไปที่กระทำ ความดีแต่กลับได้รับความทุกข์ ความขมขื่นทรมาน จะเกิดความรู้สึกหรือทัศนคติที่เป็นปรักปรำต่อความดี รู้สึกเป็นชา เบื่อหน่าย เพราะเห็นว่าทำความดีไปก็ไร้ประโยชน์ ในเมื่อไม่มี ความยุติธรรมเช่นนี้ แต่ถ้ายังมีความหวังมีความเชื่อในเรื่องการเกิดใหม่ มีความหวังว่า คนที่ทำความชั่ว จะต้องได้รับผลกรรมชั่วนั้นอย่างแน่นอนในชาติภพต่อไปและบุคคลที่กระทำ แต่ความดี แต่กลับมีชีวิตที่ทุกข์ยากในปัจจุบันก็จะทำให้สามารถหาคำตอบได้ว่า เป็นเพราะ อิทธิพลแห่งกรรมชั่วในอดีตที่บันดาลให้เป็นไปเช่นนั้น โดยที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เพราะการ ชดใช้กรรมที่ตนได้กระทำโดยไม่ทุณทุรายนัก แสดงให้เห็นถึงการตระหนักในความรับผิดชอบต่อการกระทำซึ่งบุคคล "เจตนาเลือก" ที่จะกระทำ

ความคิดเรื่อง "การเกิดใหม่" นั้น พุทธปรัชญาเห็นว่าเป็นการตอบปัญหาที่มี เหตุผลอย่างมาก เป็นสิ่งที่ชี้ให้มนุษย์ได้เห็นและเข้าใจถึงความยุติธรรมของธรรมชาติ เพราะความมนุษย์มักจะมีปัญหาและข้อสงสัยเกี่ยวกับชีวิตอยู่เสมอว่า ทำไมคนเราจึงมีชีวิต ที่แตกต่างกัน เช่น บางคนเกิดมาเป็นยากจนเชื่องช้า บางคนเกิดในตระกูลสูงศักดิ์ เป็น เจ้าหญิงเจ้าชาย บางคนเป็นอัจฉริยะแต่บางคนมีปัญญาทึบเป็นต้น

พุทธปรัชญาไม่ยอมรับคำตอบของพวกเทวนิยมว่า สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้มีสาเหตุ มาจากพระเป็นเจ้า ซึ่งที่เป็นเช่นนี้อาจจะเนื่องมาจากคำว่า "พระเป็นเจ้า" ทำให้นึกถึง แต่สิ่งที่ดี ที่งดงาม พระเจ้าซึ่งทรงความดีงามคงจะไม่ก่อให้เกิดความสับสน วุ่นวายใน โลกมนุษย์เป็นแน่ ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงมีทรรศนะว่า มนุษย์นั้นเองเป็นผู้กำหนดชะตากรรม เป็นผู้เลือกวิถีชีวิตของตนเอง เมื่อมนุษย์เป็นผู้ใช้ "เจตจำนงอันมีเสรี" ของตนเลือก กระทำกิจกรรมใด ๆ แล้ว สิ่งที่มีมนุษย์จะต้องมีตามมาก็คือ "รู้จักรับผิดชอบ" ควบตนเอง

จะเห็นได้ว่า กรรมเป็นสภาวะขัดแย้ง (Antithesis) โดยตรงกับลัทธิที่ เชื่อโชคชะตา (Fatalism) เพราะกรรมมิได้เกิดจากความบังเอิญ หรือ เกิดจากการ

บันดาลของโชคชะตาที่ไม่มีตัวตน เมื่อเกิดมีกิจกรรมแล้ว เราไม่อาจดมมันถึง ไม่เหมือนกับเวลาที่เราเขียนหนังสือผิดแล้ว ก็สามารถลบออกเขียนใหม่เสียได้ เพราะเท่ากับเป็นการเขียนชีวิต กำหนด และเลือกชีวิตของตนเองว่าจะให้เป็นไปในทางใด

พุทธปรัชญา ไม่สนับสนุนบุคคลให้หลงเชื่อ มงายในพระเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคชะตา โชคเคราะห์ต่าง ๆ แต่สนับสนุนให้เข้าใจในกฎแห่งธรรมชาติ การเข้าใจในหลักกรรมจะเป็นแนวทางนำบุคคลให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ด้วยความมั่นใจ เชื่อใจในตนเอง และถ้าสามารถเข้าใจถึงกระบวนการแห่งชีวิตได้อย่างถูกต้อง การวิตกวีจรรย์ การร่วมชายสนับสนุนในสิ่งแวดล้อม ซึ่งโดยส่วนใหญ่ มักจะเกิดขึ้นกับบุคคลในสังคมที่เจริญ ทางค่านิยม จะได้เป็นที่ยุติ กรรมไม่ใช่การคลบบันดาลของพระเจ้า หรือเทพเจ้า การที่พุทธศาสนิกชนบางคนยังคงมีความศรัทธาในเรื่องของพระเจ้า เทพเจ้า เป็นเพราะมีความเชื่อของลัทธิพราหมณ์เข้ามาแทรกอยู่ด้วยนั่นเอง แต่ถ้าเป็นความคิดบริสุทธิ์ของพุทธปรัชญา แล้วความเชื่อเหล่านี้เป็นความเชื่อที่ค่อนข้างจะไร้สาระ และไม่มีเหตุผลที่จะบดบังความรับผิดชอบให้แก่ผู้อื่น

ดังนั้น ในฐานะเป็นกฎแห่งธรรมชาติ กรรมมิใช่เป็นแต่เพียงหลักการแห่งเหตุ และผลที่อยู่ในกาละเท่านั้น แต่ยังเป็นกฎที่ปกครองจักรวาลให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผน เป็นกฎแห่งสัมพันธภาพ และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแห่งมนุษยชาติอีกด้วย

2.2 การจำแนกชนิดของกรรม

ตามหลักศีลธรรมในพุทธศาสนานิกายเถรวาท พระพุทธเจ้าสอนให้บุคคลพิจารณาผู้อื่นด้วยความเข้าใจอย่างแท้จริง ว่า บุคคลเป็นไปอย่างไรนั้นเนื่องมาจากกรรม กรรมในที่นี้รวมความถึงทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว คือ กุศลกรรม และอกุศลกรรม ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า "บุคคลมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้"¹

¹ สุต. มัชฌิม, อปริ., 14/581/321.

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า บุคคลในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นบุรุษหรือสตรีก็ตาม การที่ต้องมีชีวิตที่แตกต่างกัน เช่น บางคนอายุสั้น บางคนอายุยืน มีชีวิตที่ติงามก็เป็นเพราะกรรม ซึ่งตนได้กระทำมาแล้วในอดีตนี้เอง ซึ่งถึงแม้กรรมนั้นจะมีเพียงเล็กน้อย แต่เมื่อได้สั่งสมกรรมนั้นไว้นานมีผลเสมอไป

กรรม 4 ประเภท

พระพุทธองค์ได้จำแนกกรรมทั้งดีและชั่วออกเป็น 4 ประการ¹ ได้แก่

1. กรรมดำ มีวิบากดำ
2. กรรมขาว มีวิบากขาว
3. กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว
4. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาวย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

กรรมดำ มีวิบากดำ หมายความว่าบุคคลผู้ก่อกรรมด้วยการเบียดเบียน หรือกระทำการที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ไม่ว่าจะโดยทางกายกรรม วาจกรรม มโนกรรมก็ตาม บุคคลผู้นั้นจะต้องได้รับผลกรรมที่มีแต่ความทุกข์ ถูกเบียดเบียนจากผู้อื่น เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายเกี่ยวกับกรรม 4 ชนิดนี้ โดยสรุปไว้ว่า²

1. กรรมดำ ให้ผลดำ คือ กาย วาจาใจ อันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียน เมื่อเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนเช่นนั้น เขาย่อมได้กระทบกับผัสสะที่มีการเบียดเบียน ย่อมได้เสวยเวทนาอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน มีความทุกข์โดยส่วนเดียว เช่น สัตว์นรกทั้งหลาย นี้แหละ คือกรรมดำ มีผลดำ

¹สุต. อง. จตุกก., 19/232/378.

²สุต. อง. จตุกก., 21/2323/313.

2. กรรมขาว มีผลขาว หมายถึง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรมของบุคคลใดไม่มีการเบียดเบียน ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียน บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่ไม่มีการเบียดเบียน เมื่อเกิดในโลกที่ไม่มีการเบียดเบียน ย่อมกระทบกับผัสสะที่ไม่มีการเบียดเบียน (คือไม่มีเรื่องแห่งการเบียดเบียนกัน) เขาย่อมได้รับเวทนาอันไม่มีการเบียดเบียน (คือสุขเวทนา) เป็นสุขโดยส่วนเดียว ดังเช่นเทพเจ้าเหล่าสุกัทธินะ นี่แหละคือกรรมขาวให้วิบากหรือผลขาว

3. กรรมทั้งคำและขาว มีผลทั้งคำและขาว คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมของบุคคลใด เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้าง เป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียนบ้าง บุคคลนั้นย่อมเกิดในโลกที่มีการเบียดเบียนบ้างไม่มีการเบียดเบียนบ้าง ย่อมกระทบกับผัสสะอันเป็นไปเพื่อความเบียดเบียนบ้างไม่เบียดเบียนบ้าง (คือ ต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีการเบียดเบียนบ้างไม่เบียดเบียนบ้าง) เขาย่อมได้รับทั้งสุขเวทนา และทุกขเวทนา สุขทุกข์คละเคล้ากันไป ดังเช่นมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก วินิบาตบางพวกนี่แหละคือกรรมทั้งคำและขาว มีวิบากทั้งคำและขาว

4. กรรมไม่คำไม่ขาว มีผลไม่คำไม่ขาว คือ เจตนาที่จะละกรรมทั้งปวง ทั้งกรรมคำ กรรมขาว และกรรมทั้งคำและขาว กรรมเช่นนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

กรรมคำ คือ อกุศล ทุจริต

กรรมขาว คือ กุศล สุจริต

กรรมทั้งคำและขาว คือกรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ทั้งตุจริตและสุจริต

กรรมไม่คำ ไม่ขาว คือการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นไปเพื่อละกรรมคำมีผลคำ ละกรรมขาวมีผลขาวและละกรรมทั้งคำทั้งขาวมีผลทั้งคำและขาว¹

หลักกรรมในแง่ของโลกิยะ หรือค่านศีลธรรมนั้น เป็นการสอนให้ผู้นับถือศาสนา กระทำแต่ความดีละเว้นความชั่ว โดยมีจุดมุ่งหมายอันเป็นรางวัล หรือโทษ ซึ่งเป็นวิธีการอธิบายเพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจอย่างง่าย ๆ แต่ถึงกระนั้นก็มีข้อเสียที่ทำให้บุคคลส่วนใหญ่

¹สุต. อัง. จตุกก., 21/2323/314.

ยึดมั่นถือมั่นในบรรดาสິงต่าง ๆ อันเป็นนามธรรมในรูปของวัตถุธรรมไปอย่างจริงจังแต่
ข้อดีก็มีอยู่มากในแง่ของความมั่นคงและความสงบของสังคม และบุคคลผู้กระทำเอง

ดังนั้นพระพุทธองค์จึงมีคำอธิบายส่วนใหญ่ ในแง่ของบุคคลาธิษฐาน ดังเช่นที่
ทราบกันโดยทั่วไปว่า คนที่มีบาปมาก ต้องตกนรก คนที่มีบุญมากคือสะสมแต่กรรมดีก็จะได้
ไปเกิดในสวรรค์ และคนที่มีทั้งบุญและบาป ก็จะมาเกิดเป็นมนุษย์ซึ่งจะต้องประสบทั้งความ
สุขและความทุกข์ สัตว์ดิรัจฉานบางพวกที่มีความสุขตามสถานะแห่งตน ก็เพราะมีกุศลวิบาก
อยู่ด้วย และมนุษย์บางคนซึ่งถึงแม้จะมั่งคั่งร่ำรวย แต่ก็ยังมีความทุกข์เจือปนอยู่ก็เพราะ
อกุศลวิบากติดตามอยู่ด้วยเหมือนกัน

การอธิบายเกี่ยวกับหลักกรรมในทานองนี้ มิได้เป็นการปฏิบัติในชั้นสูง คือ ชั้น
ของโงกุตตรธรรม อันถือได้ว่าเป็นชั้นเห็นอกรรม เพราะในชั้นโงกียะ ดูเหมือนว่าจะ
ส่งเสริมให้บุคคลกระทำความดี เพื่ออุกมุงหมาย คือ ได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือ เกิดมา
ร่ำรวย มีความสุขกว่าชาตินี้ และนั่นแสดงว่าบุคคลยังยึดมั่นอยู่ในวิภังการอยู่อย่างมิรู้จบ
อันเป็นผลแห่งวิบากกรรม และก่อให้เกิดชาติภพต่อไป จนกว่าจะสามารถละทิ้งเจตนาที่
จะไปเกิดเสียได้

004273

พระอรหันต์เป็นผู้ละกิเลสที่จะกระทำกรรมอันก่อให้เกิดทั้งบุญและบาปได้ ดังนั้น
การกระทำของพระอรหันต์จึงเป็นเพียงกิริยา ไม่ก่อให้เกิดวิบากอันจะให้ผลต่อไป ซึ่งถือ
ได้ว่า อยู่เหนือความดีความชั่ว เหมือนครูซึ่งอยู่เหนือการสอบไล่สอบตกของนักเรียนไม่
ต้องดีใจ หรือเสียใจเพราะการสอบไล่สอบตก นอกจากพลอยอนุโมทนาต่อการสอบไล่ของ
นักเรียนเท่านั้น

นอกจากนั้นพระพุทธองค์ยังทรงแสดงธรรมถึงเหตุผลต่าง ๆ ที่ได้เคยอธิบาย
พอสรุปได้ว่า ธรรมที่ทรงแสดงก็เพื่อให้เป็นเรือหรือแพ สำหรับข้ามฝั่ง (สู่พระนิพพาน)
คนที่อาศัยเรือข้ามฝั่งได้แล้วก็ทิ้งเรือไว้ ณ ฝั่งนั้นเอง ไม่ต้องเห็นเรือขึ้นบกหรือแบกเรือ

ขึ้นไปด้วย ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ใน อลคัณฑุมสูตร ความว่า "เราสอนให้ละเม้า
ซึ่งกรรม"¹

อีกอุปมาหนึ่ง อริยบุคคล หรือพระอรหันต์นั้นเปรียบเหมือนช่างไม้ ชกรรมเหมือน
เครื่องมือช่างไม้ เมื่อทำเรือน หรือสัมภาระที่ต้องการเสร็จเรียบร้อยแล้ว ช่างไม้ก็เก็บ
เครื่องมือ ดังเช่น นั่งร้าน ฯลฯ เสียไม่ปล่อยไว้ให้เกะกะต่อเรือนนั้น

พระอรหันต์ผู้ละบุญละบาปได้แล้ว จึงชื่อว่าเป็นผู้ประกอบกรรมที่ไม่ค่าไม่ขามี
ผลไม่ค่าไม่ขาว คือ ไม่มีผลต่อไป และไม่นับว่าเป็นกรรม แต่เป็นกิริยา

เมื่อพิจารณาจากลักษณะใหญ่ ๆ ของกรรมทั้ง 2 ฝ่าย คือ กุศลกรรมและ
อกุศลกรรมแล้ว น่าจะทำให้เกิดข้อคิดที่ว่า การกระทำกรรมขาว หรือกุศลกรรมนั้น แม้
จะให้ผลเป็นสุขก็จริงอยู่ แต่เมื่อวิเคราะห์ให้ลึกลงไป จะพบว่า ภายในความสุขนั้นมีความ
ทุกข์ที่แอบแฝงอยู่ เหมือนมีความขมที่อยู่ภายในเม็ดยาที่คาน้ำตาลหวาน ๆ ไว้ภายนอก
เพราะกุศลกรรมนั้น ถึงอย่างไรก็เหมือนกับอกุศลกรรม ตรงที่เกิดจากตัณหาอุปาทานเป็น
ตัวเชื่อมโยงเช่นเดียวกัน ย่อมก่อให้เกิด ภพใหม่ชาติใหม่ เมื่อมีภพ มีชาติ ก็ต้องมี ชรา
มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสสะ ตามมาเป็นวงจรหมุนวนต่อ ๆ ไป

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องกรรม โดยใช้ปัญญาเหตุผลตาม
แนวทางคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างมากทั้งต่อตนเอง ต่อ
สังคม ประเทศชาติ เพราะจะทำให้บุคคลเข้าใจถึงธรรมชาติของการเกิดว่าเป็นทุกข์
เห็นสมุทัย คือค้นหาว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อทราบตัวปัญหาและสาเหตุก็ต้องแก้ไขโดย
พยายามสลัดเหตุคือ กรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล เพื่อความสิ้นสุดแห่งทุกข์ นอกจากนั้น
ผู้ที่เข้าใจธรรมชาติแห่งชีวิต จะทำให้เกิดความสงบในจิตใจไม่เคืองครอน สับสนุนวายนาย
สามารถดำเนินชีวิตในทางสายกลาง ไม่ผลีผลามรีบร้อนที่จะตัดดวงหรือรับเอาแต่ความสุข
ส่วนตน ไม่หลงใหลในความสุขจนเกินไป เพราะ "เข้าใจ" ชีวิตได้อย่างถูกต้อง ว่า
กิเลส กรรม วิบาก ทั้ง 3 อย่างนี้สืบต่อกันเป็น วัฏฏ กิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม

¹ สค. มัชฌิม. มุล., 12/280/219.

กรรมก็ก่อให้เกิดวิบาก ถ้าสิ้นกิเลสก็สิ้นกรรมและวิบากของกรรม ผู้ใดสามารถปฏิบัติแต่กรรมโดยอาศัย มรรคมีองค์ 8 หรือ สัมโพชฌงค์ 7 ได้ ก็ย่อมจะมองเห็นทางที่จะบรรลุดังซึ่งความหลุดพ้น สุตติพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา อันเป็นสถานะเหนือความสุข ความทุกข์ทั้งปวง กรรมทั้งคำและชาวเป็นต้นเหตุแห่งการเกิดกรรมต่อเนื่องกันไป และถึงแม้จะเป็นกรรมชาวที่ให้วิบากอันเป็นฝ่ายดีก็ตามผู้ที่ได้รับผลนั้นย่อมเกิดความสุข เมื่อมีความสุขก็เกิดบิบัติ และในขณะนั้นเอง ก็จะเกิดความปรารถนาต่อไปอีก เกิดความยึดมั่น หรืออุปาทาน ขึ้นมาในทันที ดังนั้นกรรมทั้ง 2 ฝ่าย คือ กุศลกรรม และอกุศลกรรม ย่อมเป็นเหตุเป็นเครื่องรักร้าง ผู้มีศรัทธาให้ตกอยู่ในสังสารวัฏฏ์อย่างไม่รู้สิ้น

กรรมอันจะก่อให้เกิดผลนั้นจะต้องเป็นกรรมอันเป็นเหตุ เรียกว่า กรรมกิริยาวัตถุ ซึ่งประกอบด้วยองค์ 3 ได้แก่

1. ผู้กระทำการ
2. เจตนาเกิดขึ้นในการกระทำ
3. เกิดผลอันเป็นกุศลและอกุศลในจิตของผู้กระทำการ

ไม่หมายถึง "กิริยา" อันเป็นการกระทำของพระอรหันต์

เจตนาอันเป็นเหตุแห่งกรรมเกิดขึ้นตามวาระต่าง ๆ ดังนี้

1. บุรพเจตนา ได้แก่ เจตนาที่ทำ คือ ตั้งใจ และยินดีทำ
2. มุจฺจนเจตนา ได้แก่ เจตนาในเวลาทำ คือตั้งใจและยินดีระหว่างการกระทำนั้น

3. อปรเจตนา ได้แก่ เจตนาที่เกิดขึ้นหลังจากการกระทำสิ้นสุดลงใหม่ ๆ คือ รู้ว่าได้ทำ และเป็นที่ยังพอใจหรือไม่พอใจในการกระทำนั้น

4. อปรปรเจตนา ได้แก่ เจตนาที่เกิดขึ้นหลังการกระทำเสร็จสิ้นไปนานแล้ว คือ จิตระลึกถึงการกระทำนั้นด้วยความพอใจหรือไม่พอใจ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากรรมเนื่องมาจากเจตนา ดังนั้นในพุทธปรัชญาจึงเน้นความรุนแรงของผลกรรมที่ มโนกรรมมากกว่า กายกรรมและวจีกรรม การกระทำใด ๆ ที่ไม่เกิดจากเจตนา หาใช่กรรมไม่ แม้แต่ในทางกฎหมายก็ถือว่า เจตนาเป็นเครื่องก่อกรรม

2.3 กรรม 12 ประเภท

นอกจากแบ่งกรรมเป็น 4 ชนิด ตามประเภทแล้ว ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พุทธโฆษาจารย์ได้แสดงเรื่องกรรมไว้ในกัณฑ์ชาวิตรณวิสุทธินิเทศ จำแนกกรรมเป็น 12 โดยแยกเป็นกรรมที่ให้ผลตามกาล 4 ให้ผลตามแรงหนักเบา 4 และกรรมซึ่งทำหน้าที่อีก 4 โดยสรุปดังนี้¹

1. กรรมที่ให้ผลตามกาล 4

- 1.1 ภูฏฐัมมเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน
- 1.2 อูปัชชเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติหน้าต่อจากชาติปัจจุบัน
- 1.3 อปรปรเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป ได้โอกาสเมื่อใดให้ผลเมื่อใด ซึ่งท่านเปรียบเหมือนสุนัขไล่เนื้อ พันที่ไหนกัดที่นั่น
- 1.4 อโหสิกรรม กรรมที่ไม่ผลิตผล คือไม่ให้ผลเพราะรอคอยอยู่นานเกินไปเหมือนเมล็ดพืชเก็บไว้นานเกินไปจนไม่อาจปลูกให้ขึ้นได้ หรือเป็นกรรมที่ให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว

2. กรรมที่ให้ผลตามแรงหนักเบา 4

- 2.1 ครกรรม เป็นกรรมหนัก มีทั้ง 2 ฝ่าย คือ กุศลและอกุศล ฝ่ายกุศลหมายถึงมหัคคตกุศล² และฝ่ายอกุศลซึ่งหมายถึงอนันตริยกรรม 5 ได้แก่ ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนพระโลหิตห้อ ทำสังฆเภท คือทำลายสงฆ์ให้แตกสามัคคีกัน
- 2.2 พุทธกรรม หรือ อาจิณนกรรม หมายถึงกรรมที่กระทำจนเคยชิน เช่น บุคคลทำความดี หรือความชั่วเป็นอาจิณ ให้ผลเป็นที่สองรองมาจากครกรรม
- 2.3 อาสันนกรรม ได้แก่กรรมที่ทำเมื่อจวนจะตาย กรรมนี้แม้จะให้ผลเพลากว่าครกรรมและอาจิณนกรรม แต่ก็ให้ผลก่อน ท่านเปรียบเหมือนโคแก่ซึ่งอยู่ที่ปากคอก เมื่อ

¹วิสุทธิมรรค, ภาค 3, ตอนจบ, ฉบับมหาภิกษุราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2514, หน้า 30-33.

²มหัคคตกุศล หมายถึงความดี กรรมของมนุษย์ที่พิเศษ

นายโคมบาลเปิดประตูออก ย่อมจะออกมาก่อนแต่เนื่องจากกำลังน้อย เมื่อเดินไปเพียงเล็กน้อยโคมที่มีกำลังมากกว่าย่อมจะออกหน้าไป

2.4 กตัตตากรรม หรือ กตตทวาปนกรรม หมายถึงกรรมสักแต่ว่าทำ คือกรรมที่บุคคลทำโดยมีเจตนาอ่อน กรรมนี้จะให้ผลต่อเมื่อกรรมประเภทอื่นให้ผลหมดแล้ว

3. กรรมซึ่งหน้า 4

3.1 ชนกกรรม กรรมที่ก่อให้เกิด นำไปสู่ปฏิสนธิในภพใหม่ เปรียบเสมือนบิดาผู้ให้กำเนิดบุตร "กมมโยนิ" หมายถึง กรรมเป็นกำเนิด

3.2 อุปัตถกกรรม กรรมที่อุปถัมภ์ชนกกรรมให้มั่งผลรุนแรงยิ่งขึ้น เช่น บุคคลเกิดมาลำบากยากจน เพราะผลแห่งกรรมชั่วในอดีต เมื่อเขาเกิดมาแล้วอุปถัมภ์กรรม ก็เข้าให้ผลสืบต่อจะทำให้บุคคลนั้นประสบความลำบากมากขึ้น กรรมนี้เป็นสภาพกับชนกกรรม

3.3 อุปปีฬกกรรม เป็นวิสภาพกับชนกกรรม เป็นกรรมที่บีบคั้นทำให้ชนกกรรมเพลากำลังลง เช่น บุคคลเกิดมาในตระกูลที่มั่งคั่งร่ำรวย เพราะชนกกรรมที่เป็นกุศล แต่อกุศลกรรมที่เคยทำไว้มีโอกาสให้ผล เช่นทำให้เป็นคนมีโรครามาก ไม่อาจแสวงหาความสุขจากความมั่งคั่งร่ำรวยได้อย่างเต็มที่ ลักษณะเช่นนี้เป็นการให้ผลของอุปปีฬกกรรม ซึ่งจะบีบคั้นผลแห่งชนกกรรมให้เพลาลง

3.4 อุปฆาตกรรม กรรมที่ศัตรูอนันตมีอำนาจเคียดชังในการให้ผลตามหน้าที่ของตน ห้ามและกีดกันกรรมอื่นอย่างเคียดชัง เช่น อนันตริยกรรมฝ่ายอกุศลมีอำนาจห้ามมรรคผลของบุคคลผู้กระทำในชาตินั้น หรือ กุศลกรรมที่สูงส่ง เช่นอริยมรรค อริยผล ย่อมศัตรูอนันตกรรมชั่วอย่างอื่นมิให้ให้ผลอีกต่อไป ในเมื่อท่านผู้นั้นปรินิพพานแล้วโดยการดับขันธ

กรรมทั้ง 3 ประเภทนี้รวมเรียกว่า กรรม 12 ซึ่งรวมทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม ถ้าบุคคลใดพิจารณาถึงกรรมอยู่เช่นนี้ ย่อมจะข้ามหรือหมดสิ้นความสงสัยในเรื่องกัมมวิฏฐ (ความหมุนเวียนเพราะกรรม) และวิปากวิฏฐ (ความหมุนเวียนเพราะผลแห่งกรรม) โดยทราบแน่ชัดว่า เมื่อกรรมเกิดจากผู้กระทำอันมีเจตนาเป็นองค์ประกอบ ถ้าไม่มีผู้กระทำ กรรมย่อมไม่เกิดและแน่นอนที่จะต้องมีผู้รับผลแห่งกรรม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

"กรรมและวิบากเป็นไปอยู่ วิบากย่อมเกิดแก่กรรมภพใหม่มีขึ้นเพราะกรรม โลกวนเวียนอยู่อย่างนี้"¹ "ผู้กระทำความดีไม่มี ผู้เสวยผลแห่งกรรมไม่มีกรรมล้วน ๆ เป็นไปอยู่"²

2.4 ธรรมชาติของกรรมและการส่งผลการกรรม

มีธรรมชาติอันเป็นสาเหตุแห่งกรรมอยู่ 3 ประการ ในค่านของอกุศลกรรม สาเหตุนั้นได้แก่ ก. โลภะ ความอยากมีอยากเป็น เป็นเหตุแห่งกรรมทั้งหลาย
ข. โทสะ ความประทุษร้าย เป็นเหตุแห่งกรรมทั้งหลาย
ค. โมหะ ความหลง เป็นเหตุแห่งกรรมทั้งหลาย

ธรรมชาติ 3 ประการอันเป็นสาเหตุแห่งอกุศลกรรมนี้ จะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ในปริสสุตที่ 2 ว่า

คุณภิกษุทั้งหลาย เหตุเกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลายเหล่านี้มี 3 อย่าง สามอย่างเป็นไฉนบ้าง ? คือ โลภะ ความอยากได้เป็นเหตุเกิดขึ้นแห่งกรรมทั้งหลาย โทสะ ความประทุษร้ายเป็นเหตุแห่งกรรมทั้งหลาย โมหะ ความหลงเป็นเหตุแห่งกรรมทั้งหลาย³

กรรมทั้ง 3 ประการนี้ จัดว่าเป็นอกุศลมูล คือเป็นรากเง่าแห่งอกุศลกรรม ซึ่งผู้กระทำหาลงไปด้วยความโง่เขลา เพราะตกอยู่ภายใต้อำนาจของความอยากได้ เพราะอำนาจความคิดประทุษร้ายเพราะอำนาจความหลง อันเป็นทางให้เกิดกรรม ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า "มหาบพิตร กรรมทั้ง 3 ประการ คือ โลภะ โทสะ โมหะ เมื่อจะเกิดแก่สัตว์โลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อมิใช่ประโยชน์ เกื้อกูลเพื่อทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่ผาสุก"⁴

นอกจากนั้นเมื่อบุคคลผู้มีอกุศลมูล 3 ประการนี้ ได้กระทำความดีลงไป ก็ย่อมจะได้รับผลกรรมดีติดตัวไป แม้จะไปเกิดในสถานที่ใดก็ตาม ก็จะต้องเสวยผลของกรรมที่ทำได้

¹วิสุทธิมรรค, ภาค 3 หน้า 33.

²เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

³สุต. สง. สลวตวรรค, 7/329/329.

⁴เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงไปได้ พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบวิบากกรรมกับเมล็ดพืชไว้ในพระไตรปิฎก ดังนี้ "เปรียบเทียบเมล็ดพืชที่ไม่แตกหักเสียหาย ไม่ถูกลมแคะกระเทบ มีสารเก็บงำไว้ดี เขาหว่านลงบนพื้นดินที่ร่วนไว้ดีแล้ว ในไรที่ดี ทั้งฝนตกก็ตามฤดูกาล เมล็ดพืชเหล่านั้น ย่อมถึงความเจริญเติบโตโดยแท้ทีเดียว"¹

การเปรียบเทียบนี้ แสดงให้เห็นถึงผลแห่งอกุศลมูล ซึ่งจะก่อให้เกิดวิบากกรรมให้ผู้ที่กระทำต้องชดใช้ เพราะดูเหมือนว่าจะเป็นกฎธรรมชาติ ที่ว่า ผู้ทำดีก็ได้รับผลดี คือความสุข ผู้ใดก่อกรรมชั่ว ก็จะต้องรับทุกข์ แต่ความสุข ความทุกข์ มิได้พิจารณาทางด้านวัตถุ ซึ่งจะกลายเป็นการก่อกรรมใหม่โดยไม่รู้ตัว ความสุขนี้เป็นไฉนทางจิตใจ ดังนั้นความหมายของความว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" ถ้าตีความผิดก็จะทำให้เกิดการเข้าใจ และเกิดความปรารถนาที่ไม่ถูกต้องยิ่งขึ้น

2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและผลกรรม

ทั้งตัวกรรมและผลกรรมนั้นมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เปรียบเสมือนไฟกับความร้อน หรือไฟกับความสามารถในการเผาไหม้ อันเป็นคุณสมบัติของไฟ ทั้ง 2 อย่างนี้ต้องเกี่ยวเนื่องกัน ถ้าปราศจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็เป็นอันว่า สิ่งนั้นสิ้นสุดลง เช่นถ้าไฟไม่มีความร้อนหรือไม่อาจเผาผลาญสิ่งใดได้ เราจะเรียกสิ่งนั้นว่าไฟอีกไม่ได้ กรรมกับวิบากกรรมก็เช่นเดียวกัน ถ้าไม่มีผู้กระทำ ก็ย่อมไม่มีกรรม และย่อมไม่มีผลของกรรม ดังนั้นการที่จะศึกษากฎแห่งกรรมให้สมบูรณ์ ก็จะต้องวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันนี้ด้วย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในคติยชนสูตรที่ 7 ว่า "ตณฺหายังคนฺให้เกิต จิตฺตของเขาย่อมวิ่งพล่าน สัตว์เวียนว้ายไปยังสงสาร กรรมเป็นที่พำนักของสัตว์นั้น"²

¹สุต. อง. ทุกก., 31/473/215.

²สุต. สง. สกาด., 7/171/173.

ข้อความดังกล่าวนี้หมายความว่า เมื่อบุคคลมีกิเลส มีตัณหาเกิดขึ้นในจิตย่อมทำให้บุคคลนั้นต้องตกอยู่ภายใต้ สังสารวัฏ ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรรมและเสวยผลแห่งกรรมนั้น ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "บุคคลหว่านพืชชนิดใด เขาก็ย่อมจะได้รับผลเช่นนั้น"¹

ผลของกรรมที่จะเกิดแก่ผู้กระทำความกรรมมีมากมาย สามารถจำแนกชีวิตของบุคคลให้เจริญหรือเสื่อม ตามกรรมที่ใคร่กระทำลงไป ดังตัวอย่างที่ปรากฏในจุฬามณีมวิภังคสูตร² ซึ่งพระพุทธวงศ์ได้ตรัสกับ สุภมาณพโตเทยยบุตร เพื่ออธิบายถึงกรรมอันเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มนุษย์มีความเลว ความประณีตแตกต่างกัน ซึ่งจะกล่าวโดยสรุปดังนี้ คือ

ก. ในแง่ของการก่อกุศลกรรม บุคคลจะมีชีวิตดังต่อไปนี้

- (1) ถ้าหากฆ่าสัตว์ ก็จะมีอายุสั้น
- (2) ผู้ที่เบียดเบียนสัตว์ จะทำให้มีโรคร้ายไข้เจ็บเบียดเบียนอยู่เสมอ
- (3) ผู้ที่โกรธง่าย ทำให้มีนิวพรรณทราวมไม่นำคู่
- (4) คนที่มีจิตริษยาทำให้มีศักดาหรืออำนาจน้อย
- (5) คนตระหนี่ทำให้ยากจน
- (6) คนที่กระด้างเข่อหยิ่ง ทำให้ต้องไปเกิดในสกุลต่ำ
- (7) คนที่ไม่ชอบซักถามผู้รู้อะไร เป็นกุศลหรืออกุศลทำให้มีปัญญาทราวม

ข. ในแง่ของการก่อกุศลกรรม จะจำแนกชีวิตของบุคคลดังนี้

- (1) ผู้ที่เว้นจากการฆ่าสัตว์ จะมีอายุยืนยาว
- (2) ผู้ที่ไม่เบียดเบียนสัตว์ จะทำให้มีโรคร้ายไข้เจ็บเบียดเบียนน้อย
- (3) เป็นคนหนักแน่น ไม่โกรธง่าย จะมีนิวพรรณงาม
- (4) ไม่มีจิตริษยา จะมีศักดาหรืออำนาจมาก

¹สุต. มัชฌิม. อปปริ. 14/589/376.

²สุต. มัชฌิม. อปปริ. 14/589/386.

- (5) ให้ทานอยู่เสมอ จะร่ำรวยมีโภคทรัพย์มาก
- (6) ผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตน จะเกิดในสกุลสูง
- (7) เป็นผู้ชอบซักถาม สมนะ ชี พราหมณ์ว่าอะไรเป็นกุศล อกุศล จะมีปัญญาดี

คำอธิบายดังกล่าวนี้ กล่าวถึงการทำความดี 7 อย่าง ทำความชั่ว 7 อย่าง ซึ่งจะยังผลให้ผู้กระทำไปยังเกิดในสุคติและทุคติแล้วแต่กรรมที่กระทำ ในกรณีที่ผู้สร้างกรรมชั่วนั้นเกิดในโลกมนุษย์ เราจะต้องได้รับผลตามควรแก่กรรมที่ทำได้ กล่าวคือถ้าไปฆ่าคนหรือสัตว์จะมีอายุสั้น ผู้ที่ขบถวิจารณ์หาผู้อื่นก็จะเป็นคนมีอำนาจน้อยผู้ที่ตระหนี่ถี่เหนียวไม่ยอมทำบุญให้ทาน ก็จะยากจน เป็นต้น ในทำนองเดียวกันผู้ที่ทำแต่ความดี เช่นไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ก็จะมีอายุยืน มีโรคน้อย

พระคัมภีร์เรื่องกรรมที่จำแนกบุคคลให้แตกต่างกันในแนวเดียวกันนี้ มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายตอนด้วยกัน ดังเช่นในมหากรรมวิภังคสูตร ซึ่งเป็นคำอธิบายที่ละเอียดประณีตมากขึ้นโดยพระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกบุคคลที่จะไปเกิดใหม่ตามกรรม¹ โดยสรุปดังนี้

1. บุคคลที่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต สักขโมย ประพฤติผิดในกาม พุคเห็จมีจิตใจพยายาบท เมื่อตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในอบาย ในนรก
2. บุคคลบางคน ถึงแม้จะกระทำความชั่ว ก็เป็นผู้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต สักขโมย ประพฤติผิดในกาม พุคเห็จมีจิตพยายาบท ฯลฯ เมื่อตายแล้วได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ก็มี
3. บุคคลบางคน เป็นผู้เว้นขาดจากการทำความชั่วดังกล่าว เมื่อตายแล้วยอมเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์
4. บุคคลบางคน แม้ว่าเมื่อมีชีวิตอยู่จะทำแต่ความดีละเว้นความชั่ว แต่เมื่อตายไปกลับต้องเข้าถึง อบาย นรก ก็มี

จากคำอธิบายดังกล่าว แสดงให้เห็นความซับซ้อนของหลักกรรม ในบางครั้งบุคคลทำกรรมชนิดเดียวกัน แต่ได้รับผลแตกต่างกัน คนหนึ่งได้รับผลดี อีกคนหนึ่งกลับตรง

¹สุต. มัชฌิม. อูปร. 14/589/380.

กันข้ามถ้ามิได้พิจารณาอย่างละเอียด ก็อาจจะทำให้เข้าใจผิดว่า เป็นความคิดที่ขัดแย้งกับมโนทัศน์ของหลักกรรมตามที่เคยทราบว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" แต่เมื่อวิเคราะห์ให้ลึกลงไปก็จะพบว่า มีบางกรณีที่เป็นไปได้ พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายดังนี้¹

1. บุคคลที่ทำความชั่ว เมื่อตายไปต้องตกนรก เป็นเพราะเคยทำกรรมชั่วที่ให้ผลเป็นทุกข์ไว้ในกาลก่อน และมีจิตอธิศีเมื่อใกล้ตาย และในโลกปัจจุบันก็ยังทำกรรมชั่วประเภทนี้อีก เขาก็ต้องรับกรรมในชาตินี้ และชาติต่อไปในอนาคต

2. คนที่ทำความชั่ว แต่ได้ไปสวรรค์เมื่อตายแล้ว เป็นเพราะในอดีตเคยทำกรรมดีที่ได้ผลเป็นสุขไว้ หรือสมาธิหรือพรหมในเวลตาย กรรมชั่วที่เขาทำก็จะให้ผลเป็นทุกข์ในชาติต่อไป

3. คนที่ทำความดี ย่อมเข้าสู่สวรรค์ เพราะกรรมดีในอดีตส่งผลเป็นสุขไว้ กรรมดีชาตินี้จะให้ผลต่อไป

4. คนที่ทำความดี แต่ตายแล้วต้องตกนรก เป็นเพราะเคยทำความชั่วไว้ในกาลก่อน หรือมีความคิดเป็นมิชฌาติปฏิรูปก่อนใกล้ตาย แต่กรรมดีที่เขาทำในปัจจุบันจะให้ผลที่เป็นสุขแก่เขาในกาลต่อไป

นอกจากที่ได้ทรงตรัสอธิบายกับพระอานนท์เกี่ยวกับความซับซ้อนของหลักกรรมที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกันในมหากัมมวิภังคสูตร ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ดูเหมือนว่าเป็นปัญหาที่น่าสนใจอย่างมาก เพราะในจุฬามิมวิภังคสูตร ก็ได้กล่าวถึงบทสนทาระหว่างพระพุทธเจ้ากับสุภมาณพ ในขณะที่ พระองค์ประทับอยู่ที่เชตวันวิหาร ซึ่งเป็นวิหารที่ท่านอนาถปิณฑิกะเศรษฐีเป็นผู้สร้าง โดยสุภมาณพได้ถามปัญหาที่ตนสงสัยในลักษณะที่แตกต่างกันของมนุษย์ ดังนี้

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรหนอแลเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้พวกมนุษย์ปรากฏความเลวและประณีต คือ มนุษย์ทั้งหลายยอมปรากฏมีอายุสั้น อายุยืนมีโรคมามาก มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณงาม มีศักดิ์านอย มีศักดิ์ามาก มีโภคะน้อย มีโภคะ

¹ เรื่องเดียวกัน., 14/612/479.

มาก เกิดในสกุลต่ำ เกิดในสกุลสูง ไร้ปัญญา มีปัญญา ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ
อะไรหนอแล เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้พวกมนุษย์ที่เกิดเป็นมนุษย์อยู่ ปราภความ
เลว และ ประณีต¹

พระผู้มีภาคตรัสว่า คุณรามาพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่ง
กรรมมีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อม
จำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต¹

พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายความโดยละเอียดตามที่ได้สรุปไว้แต่ตอนต้นแล้วเมื่อ
ได้พิจารณาตามหลักวิชาจิตวิทยาจะเห็นว่า พฤติกรรมใด ๆ ก็ตามที่มีการกระทำซ้ำแล้วซ้ำ
เล่าในระยะเวลาอันนาน ในที่สุดพฤติกรรมนั้นก็กลายเป็นความเคยชินดังเช่น อารมณ์โกรธ
เมื่อแสดงออกมาทางสีหน้า ย่อมปรากฏลักษณะที่ไม่สวยงามไม่น่าดู และบุคคลใดก็ตามที่มัก
จะมีอารมณ์โกรธ เกดียศ อันเป็นอารมณ์ฝ่ายชั่วอยู่เสมอ ลักษณะอันปรากฏของอารมณ์โกรธ
ก็จะมีอิทธิพลต่อลักษณะของผู้นั้น และลักษณะเหล่านี้ก็จะส่งผลสัมพันธ์ไปถึงการที่บุคคลนั้นมี
ลักษณะที่ไม่สวยงามในชาติใหม่ของเขาตามกฎแห่งกรรม บุคคลใดที่กระทำความชั่ว เขา
ก็ย่อมจะได้รับผลชั่วเป็นการตอบสนอง ดังเช่นการมีรูปร่างหน้าตาที่ไม่สวยงาม เป็นต้น

ใน อังคุตตรนิกาย ได้มีบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้า กับพระนางมัลลิกาเทวี
ซึ่งเป็นพระราชินีของพระเจ้า ปเสนทิ แห่งแคว้นโกศล ซึ่งได้ถามปัญหาเกี่ยวกับเรื่องความ
แตกต่างของสตรี ดังสรุปได้ดังนี้คือ²

1. สาเหตุที่ทำให้สตรีบางคน มีลักษณะที่ไม่ดี คือไม่สวยงาม ฐานะยากจน
และเกิดมาในวรรณะต่ำทราม นั้น ก็เป็นเพราะในชาติปางก่อน เป็นคนที่มีใจคอโหดเหี้ยม
โหดร้าย โกรธง่าย หงุดหงิดตลอดเวลา จึงทำให้มีรูปร่างหน้าตาไม่สวยงาม ไม่เคยให้
ทาน จึงทำให้ยากจน มีความรู้สึกริษยาต่อผู้อื่น จึงต้องเกิดในวรรณะต่ำ
2. สตรีบางคนถึงแม้จะมีหน้าตา รูปร่างอัปลักษณ์ แต่มีความอุดมสมบูรณ์ ร่ำรวย
มีวรรณะสูง เป็นเพราะในอดีตชาติ ถึงแม้สตรีเหล่านั้นจะเป็นคนโมโหดร้าย กราดเกรี้ยว
แต่มีใจบุญสุนทาน ไม่ริษยาต่อผู้อื่น

¹สุต. มัชฌิม. อุปรี., 14/579-589/376-385.

²สุต. คง. จตุกก., 21/197/275-279.

3. สตรีบางคนมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม แต่ยากจน วรรณะต่ำ เพราะถึงแม้จะไม่มีนิสัยโกรธง่าย เกล็ดง่าย แต่ไม่เคยทำบุญให้ทาน และมีภริยาต่อผู้อื่นเสมอ

4. สตรีบางคนมีพร้อมทุกอย่างคือ ความสวยงาม ความร่ำรวย เกิดในวรรณะสูงส่ง ก็เพราะสตรีเหล่านั้นมีจิตใจดี ไม่ปล่อยให้อารมณ์โกรธ เกล็ดมีอิทธิพลเหนือตนเอง เป็นคนใจบุญสุนทาน และไม่มีจิตริษยามุ่งร้ายต่อผู้ใด

สาเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ก็เนื่องมาจากความแตกต่างของกรรมที่ส่งผลให้บุคคลต้องเกิดมาแตกต่างกัน ซึ่งเนื่องมาจากการกำหนดสถานะแห่งชีวิตของตนเอง เพราะบุคคลมีอิสระที่จะเลือกกระทำโดยการตัดสินใจเอง และดังนั้น เขาจึงต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่เขาเลือกควย

2.6 การหยุดให้ผลของกรรม

กรรมจะหยุดให้ผลด้วยเหตุ 3 ประการ¹ คือ

1. หมดแรง คือให้ผลจนสมควรแก่เหตุแล้ว เหมือนคนได้รับโทษจำคุก 2 ปี เมื่อถึงกำหนดแล้ว เขาย่อมพ้นจากโทษนั้น นอกจากว่าในระหว่างที่ถูกจองจำอยู่เขาได้ทำความผิดซ้ำอีก. ทรงขามถ้าทำแต่ความดี อาจได้ลดโทษลงเรื่อย ๆ การให้ผลของกรรมก็ทำนองเดียวกันโดยปกติมันจะให้ผลจนหมดแรง นอกจากเวลาที่กำลังให้ผลอยู่นั้น บุคคลผู้นั้นทำชั่วเพิ่มขึ้นก็จะให้ผลรุนแรงมากขึ้น ถ้าเขาทำความดีมากขึ้น ผลชั่วก็จะเพลาลงในขณะที่กรรมกำลังให้ผล ถ้าเขาทำดี ผลดีก็มีกำลังมาก

2. กรรมจะหยุดให้ผลเมื่อมีกรรมอื่นมาแทรกแซงเป็นครั้งคราว เพื่อเปิดโอกาสให้กรรมที่มีกำลังแรงกว่าให้ผลก่อน เมื่อกรรมนั้นให้ผลอยู่กรรมอื่น ๆ ก็จะรอคอย

3. บุคคลผู้ทำกรรมได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ศักดิ์วิญญูคือการเวียนว่ายตายเกิดเสียได้มีชีวิตอยู่เป็นชาติสุดท้าย ไม่เกิดในภพใหม่อีก กรรมย่อมหมดโอกาสให้ผลต่อไป

¹วทีน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด (พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. 2518), หน้า 43.

จิตของท่านผู้นั้นบริสุทธิ์หมดเชื้อเหมือนเมล็ดพืชที่ลึนยางเหนียวแล้ว ปลูกไม่ขึ้นอีกต่อไป กรรมจะมีโอกาสให้ผลอยู่บ้างก็เฉพาะเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น นอกจากนั้นบุคคลผู้มีคุณธรรมสูงสุด เพราะได้พัฒนาจิตอย่างดีที่สุดได้ทำลายสาเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิดหมดสิ้นแล้วย่อมพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดตลอดไป

มีปัญหาอีกประการหนึ่งที่น่าจะพิจารณา คือ ความดี ความชั่ว ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ มีเฉพาะตน หรือคนอื่นอาจทำให้เราบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองได้

ถ้าความดี ความชั่ว ใครทำใครได้ ความบริสุทธิ์ หรือไม่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องเฉพาะตน คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้แล้ว โฉนเล่าเมื่อมารคาบิตาเป็นคนตีลูกหลาน จึงได้รับเกียรติ ได้รับความยกย่องนับถือด้วย เมื่อมารคาบิตาไม่ตี ตระกูลไม่ดีเหตุไรบุตรธิดาและคนในตระกูลจึงได้รับอภัยศรัทธา หรือ เมื่อ มารคาบิตามั่งมีหรือยากจนบุตรธิดาจึงพลอยมั่งมีหรือยากจนไปด้วย ความไม่บริสุทธิ์อาจป้ายสีกันได้ ความบริสุทธิ์อาจประกาศยกให้กันได้

ถ้าเป็นดังที่เวลานี้ก็น่าจะขัดแย้งกับพระพุทธภาษิตที่ว่า "ความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้"

ความข้อนี้หมายความว่า ความบริสุทธิ์ หรือไม่บริสุทธิ์ภายใน ความรู้ดีกล้าใจของตนเอง ไม่ใช่ความบริสุทธิ์ที่คนอื่นถือว่าบริสุทธิ์ หรือความเศร้าหมองที่คนอื่นนำมาให้บุคคลใดทำความดียอมมีจิตใจที่ผ่องแผ้ว และบุคคลใดทำชั่วจิตใจของเขาที่ย่อมเศร้าหมอง ตัวอย่างเช่น นักเรียนแอบลอกข้อสอบของเพื่อน แม้จะไม่มีใครรู้เห็น เขาผู้นั้นก็ยอมได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ และสำหรับคนบางคนถูกใส่ร้ายว่าทำความผิด เช่น ถูกกล่าวหาว่าเป็นโจมย ต้องรับโทษทางกฎหมาย เช่น ถูกจำคุกหรือถูกปรับ คนทั้งหลายเห็นว่าเขาเป็นอาชญากร แต่ในความเป็นจริงเขาเป็นผู้บริสุทธิ์ ความเป็นจริงกับปรากฏการณ์ภายนอกมิใช่จะตรงกันเสมอไป ในกรณีดังกล่าวจะเห็นว่า ความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์เป็นเรื่องเฉพาะตนจริง คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ หรือเศร้าหมองหาได้ไม่พระพุทธเจ้าเองก็เคย

ถูกใส่ความเรื่องนางสุนทรี และนางจิณฺจมาณวิกา คนเชื่อไปก็มาก แต่ความบริสุทธิ์ยังเป็นของพระองค์ตลอดมา

ความดี ความชั่ว หรือบุญบาปที่บุคคลหนึ่งทำแล้วผลมาเกี่ยวเนื่องถึงอีกบุคคลหนึ่งนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ เพราะชีวิตของคนเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับกันเราสามารถจะพิจารณากรรมในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้¹

1. กรรมส่วนบุคคล
2. กรรมของครอบครัว
3. กรรมของหมู่คณะหรือสังคม
4. กรรมของประเทศชาติ
5. กรรมของโลก

กรรมส่วนบุคคลนั้น ใครทำคนนั้นได้รับเพียงคนเดียว คือเขาทำประโยชน์ส่วนตนของเขา เช่นการศึกษาหาความรู้ ใครทำคนนั้นก็ได้รับเฉพาะตน เขาศึกษาเล่าเรียนเพียงคนเดียว คนอื่นยอมไม่มีส่วนรับรู้ด้วย ต่อเมื่อเขานำความรู้นั้นมาสั่งสอนบอกเล่าให้แก่คนอื่นจึงจะพลอยรู้ไปด้วย

แต่เมื่อก้าวโดยอ้อม เขาผู้ศึกษาสูงมีความรู้ดีใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว ต่อหมู่คณะ ต่อชาติ ต่อโลก ก็เป็นการเกี่ยวเนื่องกันคือทำให้เกิดสิ่งดีงาม เกิดผลประโยชน์ต่อสิ่งอื่น ๆ

ในทางชั่วก็เช่นกัน บุคคลก็สามารถทำความเดือดร้อนให้ตกไปถึงผู้อื่นได้ดังเช่น กรรมของครอบครัว คือคนที่อยู่ในครอบครัว หมู่คณะ ชาติเดียวกันเมื่อทำความชั่วความเดือดร้อนก็ย่อมตกไปถึงผู้อื่น เช่นกรรมบางอย่างบิดาเป็นคนทำแต่ผลกรรมตกไปถึงบุตร เช่นบิดาไปตัดมืออึ่ง เพราะสิงไค้ทำสิ่งของมีค่าของตนเสียหาย ขณะนั้นภรรยา

¹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 45.

ของเขากำดั่งตั้งครรภ์ เมื่อภรรยาคลอด ปรากฏว่าบุตรของเขามือขวาแต่ในครรภ์
ในกรณีเช่นนี้ เราอาจจะอธิบายหลักการและการเกิดใหม่ได้ 2 แง่ คือ

1. กรรมได้จัดสรรให้วิญญาณ ซึ่งเคยทำกรรมอย่างเดียวกับบิดาของเขา
ในชาตินี้มาเกิด กล่าวคือ เด็กคนนั้นอาจเคยตัดมือสิ่งหรือตัดมือคนหรือตัดขาสัตว์ในชาติ
ใดชาติหนึ่งในอดีตมาแล้ว

2. กรรมที่รุนแรงมากยอมหาโอกาสให้ผลโดยเร็ว แต่ยังหาโอกาสสำหรับ
บุคคลผู้เป็นบิดาไม่ได้ จึงไปลงโทษแก่คนเอาที่ลูก ซึ่งเป็นการลงโทษและทรมาณจิตใจ
ของบิดา ทำให้เกิดความสะเทือนใจต่อครอบครัว

2.7 กรรมกับการเกิดใหม่

การเกิดใหม่ตามทฤษฎีของพุทธปรัชญานั้นมีความเกี่ยวเนื่องกับกรรม ชีวิตใน
ปัจจุบันของบุคคลเป็นผลบางส่วนจากการกระทำที่เกิดขึ้นในอดีต การที่เขามีชีวิตอย่างไร
ตกอยู่ในสภาพแวดล้อมประการใดในปัจจุบันนี้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ว่า เขาผู้นั้น เคยทำอะไร
เป็นอย่างไรมาแล้วในอดีต เช่นเดียวกันกับที่ว่าเขาจะเป็นอะไร จะอยู่ในสภาพแวดล้อม
แบบใดในอนาคต ก็ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เขาได้เป็นได้ทำในปัจจุบัน อิทธิพลของกรรมมีผลกำหนด
การเกิดของมนุษย์ในอนาคตอย่างแน่นอน

ดูเหมือนว่าข้อความดังกล่าวมานี้จะแย้งกับที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ตัณหาหรือความ
ทะยานอยากเป็นเงื่อนไขแห่งการเกิด แต่ที่จริงแล้วกรรมที่ให้ผลกลับมาจากตัณหานั้นเอง
แต่ที่ตรงมากล่าวแยกกันเช่นนี้เป็นเพราะตัณหาเป็นเงื่อนไขโดยตรงที่ทำให้บุคคลต้องเกิดอีก
ในอนาคต แต่สำหรับกรรมเป็นตัวนำไปสู่การเกิดใหม่ โดยกำหนดลักษณะและสิ่งแวดล้อม
ต่าง ๆ เหมือนดังที่เปรียบกันว่า รถยนต์สามารถเคลื่อนที่โดยอาศัยพลังงานจากการเผา
ผลาญของน้ำมัน แต่ก็ต้องอาศัยบุคคลเป็นผู้ที่ทำให้รถวิ่งได้จริง ๆ ทรายใดที่น้ำมันยังไม่
หมด รถก็ย่อมแล่นต่อไปได้ แต่เมื่อใดที่น้ำมันหมด รถก็ย่อมหยุดแล่นผู้ขับขี่ก็ไม่มีพลังอะไร
ที่จะไปทำให้มันแล่นต่อไปได้

ตัณหาในที่นี้ก็เปรียบเหมือนกับน้ำมัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้รถวิ่ง ส่วนกรรม
เปรียบเทียบกับบุคคลผู้ขับขี่ ด้วยพลังขับเคลื่อนเป็นพลัง กรรมก็เป็นตัวบังคับให้มนุษย์ดำเนินไป

ผู้การ เกิดใหม่ในหลาย ๆ ลักษณะและมีระดับแห่งการมีชีวิตอยู่ที่แตกต่างกัน ว่าจะวิ้งจนกว่าหมคน้ำมันหยคสุดท้ายก็เหมือนพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ หลังจากได้ทำลายตัณหาอันเป็นพลังแห่งการ เกิดใหม่โดยอหัตมรรคหมดสิ้นแล้ว ชีวิตของพระอรหันต์ภายหลังจากที่ได้บรรลุถึงความ เป็นอรหันต์ จะดำเนินต่อไปโดยอำนาจแห่งกรรมเก่าเก่า ๆ กับ "การกระทำในปัจจุบัน" ซึ่งเป็นกิจกรรมอันจำเป็นแก่การดำรงชีวิต ได้แก่ การกิน นั่ง ยืน เดิน นอน ฯลฯ กรรมเก่าของพระอรหันต์ ถึงแม้ว่าท่านจะหมดกิเลสแล้ว มันก็ยังมีอิทธิพลส่งผลดีหรือเสียแก่ท่านได้ เมื่อไรก็ตามที่ชีวิตของท่านสิ้นสุดลงไม่ว่าจะเป็นกรรมเก่าหรือการกระทำของท่านในชีวิตปัจจุบัน ย่อมจะพลอยสิ้นสุดลงด้วย เพราะท่านได้บรรลุถึงการหลุดพ้นในขั้นสุดท้ายและเข้าสู่ปรินิพพาน

หน้าที่ของกรรมในพุทธศาสนา เราอาจจะนำมาเปรียบเทียบได้กับหน้าที่ของพระเจ้าในความเชื่อแบบเทวนิยม กรรมนั้นเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ถูกสร้างในขณะเดียวกัน จะเป็นผู้สร้างก็เมื่อกล่าวว่า เป็นสาเหตุแห่งการเกิดหรือการเกิดใหม่ของมนุษย์ เป็นตัวควบคุมวิถีชีวิตกำหนดเคราะห์และโชคชะตา จะเป็นสิ่งที่ถูกสร้างก็ต่อเมื่อบุคคลได้กระทำกรรมขึ้นในการดำรงชีวิต บุคคลสามารถทำลายอำนาจแห่งกรรมที่เกิดในอดีตให้อ่อนกำลังลงโดยกรรมหรือการกระทำอันใหม่ แต่เป็นการ เปรียบเทียบในจุดนี้จุดเดียวเท่านั้น

กรรมจะดำเนินบทบาทตลอดเวลาแห่งชีวิตของบุคคลและขณะที่ใกล้จะถึงแก่ความตาย บทบาทของกรรมก็จะ เป็นผู้กำหนดการ เกิดในอนาคตของเขา กรรมในอดีตทั้งที่เป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม จะยังคงประทับอยู่ในจิตใจของเขา ในช่วงสุดท้ายแห่งชีวิตปัจจุบัน ถ้าเขาคิดถึงแต่กรรมชั่วที่ได้กระทำมา จิตใจของบุคคลผู้นั้นย่อมเศร้าหมองและกรรมนั้นย่อมชักนำให้เขาไปเกิดในทุคติ ส่วนในทางตรงกันข้าม ถ้าคิดถึงแต่กรรมฝ่ายดี จิตใจของ เขาก็ย่อมเกิดความปีติปราศจากอารมณ์เศร้าหมอง ผลของกรรมจะส่งเขาไปเกิดในดินแดนแห่งความสุขหรือสุคติ การที่คนเราจะไปเกิดเป็นอะไรในชาติต่อไปนั้น ความสำคัญอยู่ที่อาศัยกรรมและวิบาก กล่าวคือความดีที่ปรากฏเป็นครั้งสุดท้ายในห้วงนิกแห่งภวังคจิต ในขณะที่จิตจวนจะดับในขณะที่ถ้ามีความคิดดีได้ไปเกิดในที่ดี ถ้ามีความคิดชั่วก็

ไปเกิดในที่ชั่ว จะไปเกิดในที่ดีหรือชั่วมากน้อยเพียงใด อย่างไรก็ตามที่สุดแล้วแต่ความดีความชั่วนั้นจะเป็นขนาดไหน ประเภทใดเช่นตัวอย่างที่แสดงไว้ในคัมภีร์ว่า ผู้ที่ใฝ่ตามเมื่อดับจิตลงในขณะที่จิตยังไม่เสื่อมจากฌาน ถ้าฌานนั้นเป็นปฐมฌานก็ได้ไปเกิดในพรหมโลกภูมิปฐมฌาน ผู้ที่เป็นพระอนาคามี ตายแล้วย่อมไม่เกิดในพรหมโลกชั้นสุทธवासเป็นต้น¹

ในอังคุตตรนิกายพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้พอสรุปได้ว่า ผู้ที่เกิดในนรกก็เนื่องจากไถกอกุศลกรรมทั้ง 3 ทางคือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ส่วนผู้ที่ได้เกิดในสวรรค์ ก็เนื่องจากไถกกระทำกรรมฝ่ายดีหรือกุศลกรรมทั้งกาย วาจา ใจ

กรรม 2 ชนิดได้แก่ กรรมดีและกรรมชั่วย่อมมีผลต่อการเกิดใหม่ ในมหากัมมวิภังคสูตร แห่งมัชฌิมนิกาย² พระพุทธเจ้าได้จำแนกบุคคลเป็น 4 ชนิดที่จะไปเกิดใหม่ตามธรรมชาติแห่งกรรมดังในพระสูตรว่า

ดูกรอานนบุคคล 4 จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก 4 จำพวกเหล่านี้คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตก่วง มักถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ มักประพฤติผิดในกาม มักพูดเท็จ มักพูดสอเสียด มักพูดคำหยาบ มักเจรจาเพ้อเจ้อ มากควยอภิชฌา มีจิตพยายบาท มีความเห็นผิดอยู่ในโลกนี้ เขาตายไปแล้ว ย่อมเขาถึงอบาย พุทธิ วินมวต นรก ก็มี

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตก่วง มักถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ มักประพฤติผิดในกาม มักพูดเท็จ มักพูดสอเสียด มักพูดคำหยาบ มักเจรจาเพ้อเจ้อ มากควยอภิชฌา มีจิตพยายบาท มีความเห็นผิดอยู่ในโลกนี้ เขาตายไปแล้ว ย่อมเขาถึงสุคติโลกสวรรค์ก็มี

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอุหินาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิจฺจจาจาร เว้นขาดจากมฺสววาทุ เว้นขาดจากพูดสอเสียด เว้นขาดจากพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการเจรจาเพ้อเจ้อ ไม่มากควยอภิชฌา มีจิตไม่พยายบาท มีความเห็นชอบอยู่ในโลกนี้ เขาตายไปแล้ว ย่อมเขาถึงสุคติโลกสวรรค์ก็มี

¹พร รัตนสุวรรณ, พุทธวิทยา, (พระนคร: โรงพิมพ์วิญญาน พ.ศ. 2499), หน้า 82-83.

²สุต. มัชฌิม, อปปริ., 14/589/380.

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดอุทินนาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นขาดจากมธุราทา เว้นขาดจากพุกสอเสียดุ เว้นขาดพุกคำหยาบ เว้นขาดจากการเจรจาเพอเจอ ไม่มากควยอภิขณา มีจิตไม่พยาบาท มีความเห็นชอบอยู่ในโลกนี้ เขาตายไปแล้วยอมเขาถึงอบายทุกติ วินิบาท นรก ก็มี¹

จากคำตรัสของพระพุทธเจ้าในมหากัมมวิภังคสูตร จะเห็นถึงความซับซ้อนของหลักแห่งกรรม ซึ่งยากต่อการเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ข้อความในพระสูตรนี้อาจทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่ากรรมอาจจะเปลี่ยนแปลงการให้ผลได้บางครั้ง กรรมชั่วชนิดเดียวกันก็อาจให้ผลต่างกัน คือ บางคนได้รับผลดี บางคนได้รับผลชั่วจนดูเหมือนจะหาความแน่นอนอะไรไม่ได้ และทำให้คู่ชดกับหลักกรรมที่ว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" แต่ตามพระคณนะของพุทธปรัชญา เห็นว่า เป็นไปไม่ได้ที่การทำชั่วจะได้รับผลดี การทำดีจะได้จะได้รับผลร้าย จึงมักเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในจิตใจของบุคคล เมื่อได้ประสบกับผู้ที่กระทำกรรมชนิดเดียวกัน แต่ได้รับผลที่แตกต่างกัน พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเหล่านี้ไว้ในมหากัมมวิภังคสูตร ดังนี้

คุกรอานนท์ ในบุคคล 4 จำพวกนั้น บุคคลที่เป็นผู้มักทำชีวิตให้ตกลง ๗๐๐ มีความเห็นผิดในโลกนี้ ตายไปแล้ว เขาถึงอบายทุกติ วินิบาท นรก นี้ เป็นอันว่า เขาทำกรรมชั่วที่ใหญ่หลวงเป็นทุกขไว้ในกาลก่อน หรือในกาลภายหลัง หรือว่ามีมิฉฉาติฐิพรั้งพร้อมสมาทานแล้วในเวลาจะตาย เพราะฉะนั้น เขาตายไปแล้ว จึงเขาถึงอบาย ทุกติ วินิบาท นรก ก็แหละ บุคคลที่เป็นผู้ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง ๗๐๐ มีความเห็นผิดในโลกนี้นั้น เขายอมเสวยวิบากของกรรมนั้นในชาตินี้ หรือในชาติหน้าหรือในชาติต่อไป

คุกรอานนท์ ในบุคคล 4 จำพวกนั้น บุคคลที่เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง ๗๐๐ มีความเห็นผิดในโลกนี้ตายไปแล้วเขาถึงสุคติโลกสวรรค์นี้เป็นอันว่า เขาทำกรรมดีที่ใหญ่หลวงเป็นสุขไว้ในกาลก่อน ๆ หรือในกาลภายหลังหรือว่ามีสัมมาติฐิพรั้งพร้อมสมาทานแล้วในเวลาจะตาย เพราะฉะนั้นเขาตายไปจึงเขาถึงสุคติโลกสวรรค์ ก็แหละ บุคคลที่เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง ๗๐๐ มีความเห็นผิดในโลกนี้นั้น เขายอมเสวยวิบากของกรรมนั้นในชาตินี้หรือในชาติหน้าหรือในชาติต่อไป

คุกรอานนท์ในบุคคล 4 จำพวกนั้นบุคคลที่เว้นขาดจากปาณาติบาต ๗๐๐ มีความเห็นชอบในโลกนี้ ตายไปแล้วเขาถึงสุคติโลกสวรรค์นี้เป็นอันว่าเขาทำกรรมดีที่

ผลเป็นสุขไว้ในกาลก่อน ๆ หรือในกาลภายหลัง หรือว่ามีสัมมาทิฐิพร้อม สมานทานแล้วในเวลาจะตาย เพราะฉะนั้นเขาตายไปจึงเขาถึงสุคติโลกสวรรค์ ก็แต่ละบุคคลที่เว้นขาดจากปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบในโลกนี้นั้น เขายอมเสวยวิบากของกรรมนั้นในชาตินี้หรือในชาติหน้าหรือในชาติต่อไป

ดูกรอานนท์ในบุคคล 4 จำพวกนั้น บุคคลที่เว้นขาดปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบในโลกนี้ ตายไปแล้ว เขาถึงออบาย ทุกคติ วินิบาต นรกนี้เป็นอันว่า เขาทำกรรมชั่วที่ไหลผลเป็นทุกข์ไว้ในกาลก่อน ๆ หรือในกาลภายหลังหรือว่ามีมิจฉาทิฐิพร้อม สมานทานแล้วในเวลาจะตาย เพราะฉะนั้น เขาตายไปจึงเขาถึง ออบายทุกคติ วินิบาต นรก ก็แต่ละบุคคลที่เว้นขาดจากปาณาติบาต ฯลฯ มีความเห็นชอบในโลกนี้นั้น เขายอมเสวยวิบากของกรรมนั้นในชาตินี้หรือในชาติหน้า หรือในชาติต่อไป

ดูกรอานนท์ด้วยประการนี้แลกรรมไม่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มี ให้เห็นว่าควรก็มี และกรรมที่ควรแท้ ๆ ส่องให้เห็นว่าควรก็มี ให้เห็นว่าไม่ควรก็มี¹

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า กรรมมีบทบาทที่สำคัญที่สุดในการเกิดในอนาคตของบุคคลไม่ว่าในอนาคตเขาจะทำอะไร จะอยู่ ณ ที่แห่งใด ก็ขึ้นอยู่กับกรรมชาติแห่งกรรมที่เขาได้กระทำทั้งในอดีตและปัจจุบัน แน่นนอนที่บุคคลผู้ประกอบแต่กรรมดีละทิ้งความชั่ว เขายอมจะไปเกิดในดินแดนแห่งสุคติและผู้ประกอบแต่กรรมชั่วก็จะไปเกิดในดินแดนแห่งทุกคติ แต่การทำความดีและชั่วนี้ยังไม่ใช่หลักเกณฑ์ที่จะนำไปเป็นเครื่องทำนายอนาคตของบุคคลได้อย่างแน่นอน เพราะว่าหน้าที่ของกรรมนั้นค่อนข้างจะซับซ้อนเกินกว่าที่จะเข้าใจได้ โดยเฉพาะผู้ที่ยังไม่สามารถบรรลุถึงธรรมดังที่ได้แสดงถึงความซับซ้อนแห่งกรรม ที่ปรากฏในมหากัมมวิภังคสูตรมาแล้วในตอนต้น เพราะถ้าเราเข้าใจความหมายของกรรมโดยตรงว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" แล้วปรากฏว่าเราไม่ได้รับผลแห่งกรรมตามที่เราหวัง ก็อาจจะทำให้เกิดความสิ้นหวังและเข้าใจผิดไปว่าทำดีบางครั้งก็อาจจะได้รับผลดี แต่บางครั้งก็อาจจะได้รับผลชั่ว ดังนั้นการทำชั่วก็ไม่แน่ว่าจะได้รับผลชั่วเสมอไป แต่พุทธศาสนาก็ยังคงเน้นในเรื่องความยุติธรรมของหลักแห่งกรรม

¹สุต. มัชฌิม. อุปริ., 14/612/479.

ไม่ว่าจะในกรณีใดก็ตาม กรรมดีไม้อาจจะให้ผลเดวกรรมชั่วก็ไม่อาจจะได้รับผลดีแต่ที่เข้าใจกันดังนั้น ก็เพราะเหตุผลดังที่กล่าวมาแล้ว และบุคคลไม่อาจจะใช้เวลาเพียงชาติเดียวในการที่จะรับผลแห่งวิบากกรรมของตนเองได้หมด กรรมนั้นจึงส่งให้บุคคลเหล่านั้นไปเกิดใหม่ เพื่อที่จะได้รับผลแห่งกรรมของตนเองอย่างไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้

พุทธศาสนาเชื่อว่า ไม่มีใครที่ยังตกอยู่ในวิภังคจิตจะมีความดีหรือความชั่วอย่างแท้จริง บุคคลยังไม่สามารถกำจัดความทะยานอยากหรือตัณหาของตนให้หมดสิ้นลงได้ ดังนั้นตลอดเวลาในชีวิตจึงมีการสังสมกรรมทั้งดีและชั่ว ดังนั้น แม้ว่า คนที่ทำความชั่วแต่ได้ขึ้นสวรรค์ก็เป็นเพราะกรรมดีที่เขาได้กระทำในอดีต เพิ่งจะประสบโอกาสที่จะส่งผลหรือเพราะเหตุว่า ในขณะที่เขากำลังตกอยู่ในภวังคจิต ใจจะถึงแก่ความตาย จิตใจของเขามุ่งอยู่แต่ความดีหรือสัมมาทิฐิ ในทำนองเดียวกัน การที่คนทำกรรมดี แต่ปรากฏว่าต้องตกนรกหรือทนทุกข์ทรมานหลังจากตายไปแล้ว ที่เป็นเช่นนั้น ไม่ใช่เพราะกรรมดีเป็นต้นเหตุ แต่เป็นเพราะกรรมชั่วที่เขาทำในอดีต เพิ่งจะประสบโอกาสที่จะส่งผลหรือเพราะว่าจิตใจของเขาในขณะที่ใกล้ตายเป็นไปในทางมิจฉาทิฐิ เหมือนกับกรรมที่เรียกว่า "อาสันนกรรม" หรือกรรมที่จวนเจียน กรรมนี้จะกำหนดบทบาทแห่งกรรมต่อเนื่องไปถึงการเกิดใหม่ในอนาคตของบุคคลที่ใกล้ตาย ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับหลักแห่งกรรมไว้ว่า "เมื่อมนุษย์เห็นว่าพืชชนิดใดลงไปยังย่อมจะได้รับผลเช่นนั้น ผู้ที่กระทำแต่กรรมดีย่อมจะได้รับผลดี และผู้กระทำกรรมชั่วก็ย่อมจะได้รับผลชั่ว" ย่อมเป็นความจริงตลอดกาล

2.8 การตาย

กระบวนการแห่งความตาย (สาเหตุของความตายและการเกิดใหม่)

ตามพุทธทฤษฎี พระพุทธเจ้าทรงแบ่งความตายออกเป็นส่วนใหญ่ ๆ 2

ประการคือ¹

¹บุญมี เมธางกูร, "คนตายแล้วไปเกิดได้อย่างไร" (พระนคร: โรงพิมพ์บริษัท ส.พยุ่งพงศ์ จำกัด, พ.ศ. 2501), หน้า 11.

1. กาลมรณะ หมายความว่า ความตายเมื่อถึงคราวคือถึงเวลา

2. อกาลมรณะ หมายความว่า ยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตาย

แสดงให้เห็นว่า ความตายนั้นเมื่อถึงเวลา หรือถึงที่แล้วจึงตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลา หรือถึงที่แล้วตายก็มี

คำว่า มรณูปัตติ แยกศัพท์ออกเป็น 2 คือ

มรณะ + อุปัตติ

มรณะ ความตาย

อุปัตติ ความเกิดขึ้น

ดังนั้น มรณูปัตติ หมายถึง ความตาย และความเกิดขึ้น ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มี 4 ประการคือ:-¹

1. อายุภยยะ หมายถึงตายโดยสิ้นอายุ

2. กัมมภยยะ หมายถึงตายโดยสิ้นกรรม

3. อุกมภยยะ หมายถึงตายโดยสิ้นอายุและสิ้นกรรม

4. อุปัจเจกภยยะ หมายถึงตายด้วยอุบัติเหตุต่าง ๆ มาตัดรอน คือยังไม่สิ้น

ทั้งอายุ และไม่สิ้นทั้งกรรม

1. อายุภยยะ ตายโดยสิ้นอายุ หมายความว่า สัตว์ทั้งหลายต้องตายไปโดยสิ้นอายุเพราะสัตว์ทุกชนิดย่อมจะมีชีวิตอยู่ภายในขอบเขตของอายุขัย เช่น เตามีอายุ 130 ปี ช้างมีอายุ 300 ปี มุงมีอายุ 15 วัน เป็นต้น

มนุษย์ในปัจจุบันมีอายุขัยเพียง 75 ปีก็ตาย จะมีผู้ที่มีอายุเกินกว่านี้ก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น การที่โลกในปัจจุบันคนกว่าเกี่ยวกับสรีระของมนุษย์ จนมีความรู้ละเอียดประณีตค้นคว้าในเรื่องอาหาร และยารักษาโรคเพื่อประสงค์จะให้มนุษย์ปราศจากโรคภัยมาเบียดเบียนเพื่อจะได้มีอายุยืนนั้น ถึงจะค้นคว้ากันต่อไปอีกนานเพียงใด วิทยาศาสตร์การแพทย์จะเจริญเพียงไหนก็ช่วยได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะการมีอายุยืนหรืออายุสั้น

¹อภิธรรมมัตถสังคห แปล, คณะกรรมการแผนกวิชาการแห่งกองการวิปัสสนาธุระ, หน้า 256.

มิได้มีเหตุจากค่าน้ำวัตถุเพียงอย่างเดียวแต่ความจริงมีสาเหตุอื่นที่สำคัญมากอีกหลายประการ

ข้อ 2. กัมมิกขยะ ตายโดยสิ้นกรรม หมายถึงว่า การที่สัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมา และเป็นไปต่าง ๆ นานานั้น อาศัยกำลังของกรรมหล่อเลี้ยงหรือสนับสนุนไว้ หากหมดกำลังของกรรมเมื่อใดผู้นั้นก็จะถึงแก่ความตาย สำหรับในเรื่องของกรรมที่หล่อเลี้ยงหรือสนับสนุนให้ชีวิตดำเนินไปอย่างไรนั้นได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว

ข้อ 3. อุภยักขยะ ตายเพราะสิ้นอายุ และสิ้นกรรม ข้อนี้หมายความว่า บุคคลถึงแก่ความตายด้วยเหตุทั้ง 2 คือ สิ้นอายุ แก่เฒ่า อายุมาก ร่างกายก็หมดกำลังที่จะอยู่ต่อไปได้ทั้งกรรมที่สนับสนุนให้คงชีวิตอยู่ก็หมดลงด้วย

ข้อ 4. อุปปัจเจทกมรณะ หมายถึงตายด้วยอุบัติเหตุต่าง ๆ มาตัดรอน ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ถึงอายุขัย และยังไม่สิ้นกรรม เช่นถูกรถทับตาย ตกต้นไม้ตาย เป็นต้น ความตายในข้อนี้เป็นความตายโดยเหตุต่าง ๆ อันเป็นปัจจัยที่มีใ้สิ้นอายุ หรือมิได้มีกรรมแต่อดีตมาตัดรอน แต่ถึงแม้ดังนั้นก็อาศัยกรรมแต่อดีตเป็นแรงส่ง เช่น กรรมแต่อดีตเป็นตัวทำให้บุคคลบางคนต้องถูกลงจนถึงแก่ความตายตั้งแต่ยังหนุ่มอยู่ เป็นต้น

สำหรับความตายทั้ง 4 ประการนี้ มีการเปรียบเทียบไว้กับ ดวงประทีปที่ใช้น้ำมัน กล่าวคือ ชีวิตทั้งหลายเปรียบเหมือนประทีปหรือโคมไฟที่อาศัยน้ำมัน ชรรณคาโคมไฟที่อาศัยน้ำมันนั้น ไฟจะดับได้ก็ด้วยเหตุ 4 ประการ¹ ได้แก่

1. เพราะเหตุที่หมดน้ำมัน
2. เพราะเหตุที่หมดไส้
3. เพราะเหตุที่หมดทั้งน้ำมันและหมดไส้
4. เพราะเหตุที่มีอุบัติเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นลมพัดไฟดับ หรือมีอะไรมาทับ

ทำให้ไฟดับ

¹ วทีน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, 2518, หน้า 30.

ข้อ 1. เมื่อโคมไฟหมคน้ำมัน ไฟก็จะดับ ข้อนี้หมายถึงชีวิตทั้งหลายจะถึงแก่ความตายเมื่อสิ้นอายุ

ข้อ 2. เมื่อโคมไฟหมคไฟได้ ไฟก็จะดับ หมายถึงชีวิตทั้งหลายเมื่อสิ้นกำลังของกรรมที่จะสนับสนุนให้ชีวิตคงอยู่แล้ว ก็จะได้แก่ความตาย

ข้อ 3. เมื่อโคมไฟหมคทั้งน้ำมันและหมคทั้งไฟ หมายความว่า ชีวิตทั้งหลายต้องดับสลายไป เพราะหมคอายุและกำลังของกรรมที่จะให้คงอยู่

ข้อ 4. เมื่อโคมไฟถูกลมพัดดับ ข้อนี้หมายความว่า ในกรณีที่ยังไม่สิ้นอายุและยังไม่สิ้นกรรม แต่ต้องตายด้วยได้รับอุบัติเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับในข้อ 1, 2, 3 นั้นตายเพราะถึงเวลาที่จะต้องตาย สำหรับในข้อ 4 ข้อเดียวเท่านั้นที่ผู้ตายยังไม่ถึงคราวที่จะต้องตาย แต่ก็ได้ตายลงไปเพราะเหตุในปัจจุบัน

ในขณะที่ใกล้จะตายนั้น จิตใจและร่างกายจะทำงานกันอย่างสับสนซับซ้อนมีภาพของวิถีจิตในวิถีต่าง ๆ และรูปอันเกิดแต่กรรม จิต อุกุและอาหาร ที่จะเกิดดับสลับต่อไปยังภพใหม่เนื่องจากจิตมีการทำงานอยู่ 2 อย่าง คือ วิถีจิต ได้แก่จิตขณะรับอารมณ์ทางทวาร ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และ ภวังคจิต คือ จิตในขณะที่ตกอยู่ภายใต้ภวังค์ อันเป็นภาวะที่เป็นจิตไร้สำนึก ไม่รู้สึกตัวเลย บุคคลผู้ซึ่งใกล้จะถึงแก่ความตาย จะต้องเกิดอารมณ์ขึ้นไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

การเกิดอารมณ์ขึ้นตอนใกล้จะตายนั้นเป็นธรรมดา ไม่มีใครที่จะตายโดยไม่เกิดอารมณ์ เพราะจิตย่อมเกิดดับโดยรวดเร็วมาก และต้องอาศัยกำลังของกรรมที่เกิดขึ้นขณะใกล้จะตายนั้นเป็นตัวนำส่งให้เกิดการปฏิสนธิขึ้น

บุคคลที่ใกล้จะตายนั้นย่อมจะมีอารมณ์เกิดขึ้น ทำให้เห็นภาพต่าง ๆ นานาเท่ากับการประกาศว่า บุคคลผู้นั้นจะไปเกิดในดินแดนแห่งสุคติ หรือ ทุกคติ อย่างไม่รู้ตัว เราจึงมักจะเห็นว่า เวลาที่คนกำลังจะตายนั้น คนที่อยู่ใกล้ซึ่กกับผู้นั้นมักจะเตือนให้เขา

นึกถึงพระอรหันต์ แม้แต่ในศาสนาอื่น ๆ ก็จะบอกให้ผู้นึกถึงแต่สิ่งที่ตั้งงาม หรือชี้ทางสวรรค์ที่คนนับถือแก่คนนั้น

ตามหลักปรมัตถธรรม หรือตามสภาวะธรรมนั้น คนตายหรือสัตว์ตายนั้นไม่มี คนตายหรือสัตว์ตาย เป็นแค่เพียงสิ่งสมมุติที่ผูกกันเพื่อเปรียบเทียบให้เข้าใจกันได้ง่ายขึ้น อันหมายถึงว่าคนที่ไม่ หายใจแล้วคือคนตาย แต่ตามสภาวะธรรมกลับตรงกันข้าม คนตายหรือคนที่มีชีวิตอยู่ ธรรมชาติของจิตก็เกิดดับสลับต่อกันไป และเจตสิก ซึ่งมีหน้าที่ประกอบกับจิตก็เกิดดับสลับต่อกันไปเช่นนั้น หรือแม้แต่รูปที่เกิดขึ้นในร่างกายก็เกิด-ดับสลับต่อกันไปเช่นกัน ความแตกต่างกันเมื่ออยู่แต่เพียงว่า จิต เจตสิก และรูปของคนตายได้ไปปรากฏอยู่ยังภพใหม่หรือที่ใหม่เท่านั้นเอง ถ้าถอนเอาความยึดมั่น ถือนั่นที่สมมุติว่าเป็นคน เป็นสัตว์ ออกเสียก็เหมือนกับไฟฟ้าที่เกิดอยู่ที่นี้ เมื่อมีเหตุมีปัจจัยก็ไปเกิดอยู่ที่โน่นอันเป็นไปตามธรรมดาธรรมชาติแม่เหล็กก็ต้องมีความดึงดูดอยู่เสมอ ธรรมชาติของจิตก็ต้องรับอารมณ์อยู่มิได้หยุดหย่อนเช่นเดียวกัน คนที่กำลังมีชีวิตอยู่ หรือคนที่ใกล้จะตายก็เหมือนกันจิตย่อมรับอารมณ์อยู่ อันเป็นไปตามธรรมชาติ

ในขณะที่คนใกล้จะตายนั้นจะเกิดอารมณ์ขึ้น 3 ประเภท ตามที่ปรากฏในอภิธรรมมัตถสังคหะ ได้แก่

1. กรรมอารมณ์
2. กรรมนิमित्तอารมณ์
3. คตินิมิต्तอารมณ์¹

โดยมีความอธิบายโดยสรุปอารมณ์แต่ละประเภทดังต่อไปนี้คือ²

1. ผู้ใดทำกรรมอะไรไว้ ไม่ว่าจะ เป็นกุศลกรรม หรือ อกุศลกรรมก็ตาม เมื่อทำไว้มาก ๆ กรรมเหล่านั้นก็มักจะกระทบกับจิตทำให้เกิดอารมณ์ขึ้น คือ ทำให้จิตได้สร้าง

¹ อภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ 9, หน้า 147.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 257.

เป็นมโนภาพโดยอาศัยอานุภาพของกรรมในอดีต ทำให้เห็นไปต่าง ๆ นานา เป็นต้นว่า
ฆ่าสัตว์มาก ๆ ก็มักจะเห็นแต่ภาพของการฆ่าสัตว์ เช่น การยิงนก ตกปลา ถ้าเคยทำแต่
บุญกุศลมาก ๆ ก็มักจะเห็นการทำบุญให้ทานหรือการรักษาศีล เจริญภาวนา อารมณ์ที่เกิด
ขึ้นนี้เป็น กรรมอารมณ์

2. บุคคลผู้ใกล้จะตายจะเห็นนิมิตต่าง ๆ อาจจะเป็นทางตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ ก็ได้ เช่น เห็นอุปกรณ์การทำกุศลหรืออกุศลที่ตนได้เคยกระทำมา เห็นขงทิว
เครื่องตบแต่ง หรือขบวนแห่ฆราวาส ทอดกฐิน ซึ่งเป็นกุศลที่เคยทำมา ทางฝ่ายอกุศล
ก็อาจจะเป็นนิมิต เห็น ปีน มืด ไม้ เครื่องคักหรือจับสัตว์ เห็นเครื่องมือการพนัน หรือ
คิดอะไรทำอะไรก็มองเห็นเป็นเลขท้ายของลอตเตอรี่ไปเสียหมด อารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเรียกว่า
กรรมนิมิตอารมณ์

3. บุคคลผู้ใกล้จะตาย เกิดนิมิตขึ้นเห็นถ้ำ เห็นเหว เห็นปล่อง เห็นการ
ทรมาณสัตว์ก็ตี หรือเห็นปราสาทราชวังที่ห้าด้วยทอง เห็นราชรถอันวิจิตร บางทีไม่มีใน
เมืองมนุษย์ก็ตี อารมณ์ที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า คตินิมิตต์อารมณ์

สัตว์ทั้งหลายขณะที่ใกล้จะจุติ คือ ตาย จะต้องเกิดอารมณ์ขึ้น ไม่กรรมอารมณ์
ก็เกิดกรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตต์อันใดอันหนึ่ง สัตว์ที่จะตายที่จะไม่เกิดอารมณ์ขึ้นเลย
นั้น ย่อมเป็นไปได้ไม่ได้ ไม่ว่าจะตายช้าหรือโดยทันที อยากรู้ก็ตาม ทั้งนี้เพราะอารมณ์
นั้น ๆ ย่อมเป็นพลังอันสำคัญที่จะผลักดันให้เกิดการปฏิสนธิขึ้น กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตต์
อารมณ์ คตินิมิตต์อารมณ์นั้น เป็นอารมณ์ครั้งสุดท้ายในชาตินั้น ๆ ที่ทรงอิทธิพลทำให้เกิดชาติ
ภพสืบต่อไป

ในวาระที่ใกล้จะตายนั้น ถ้าหากมิได้มีการเตรียมพร้อมทางจิตใจไว้ล่วงหน้า
ก็จะทำให้เกิดความทุกข์ขึ้น ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนให้มี อนุสสติ ซึ่งหมายความว่า การ
ระลึกถึงอยู่เนื่อง ๆ ถ้าแยกศัพท์จะเป็น อนุ สติ อนุ - เนื่อง ๆ สติ - ระลึก คำว่า
อนุสสตินี้ น่าจะเป็น อนุสติตามที่ไค้แยกบทไว้ แต่ที่เป็นเช่นนั้นไม่ได้ ก็เพราะคำเดิมของ
สติมาจากสรวาตุ ฉะนั้นสรวาตุมาอยู่หลังอนุ ก็จะต้องเป็นสสองตัว จึงต้องเป็นอนุสสติไป

นอกเหนือไปจากการระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือ จาคะ เทวคา ภาดา แล้ว สิ่งที่เราจะระลึกถึงอย่างมากก็คือ การระลึกถึงความตาย หรือที่เรียกว่า มรณานุสติ โดยพิจารณาถึงความตายที่ตนจะต้องประสบ แล้วเกิดความสังเวชสลลใจอยู่เนื่อง ๆ

ความตายหรือ มรณะ มีอยู่ 4 ประการ คือ¹

1. สมุจเฉตมรณะ ได้แก่การเข้าปริณิพพานของพระอรหันต์ทั้งหลายตัดจากวัฏฏะแห่งกรรมโดยสิ้นเชิง
2. ขณิกมรณะ ได้แก่ความดับของสังขารธรรมรูปนามที่เป็นอยู่ทุก ๆ ขณะ
3. สมมุติมรณะ ได้แก่ความตายที่โลกสมมุติเรียกกันว่า ตนไม่ตาย ทองแดง ตาย พรอทตาย เหล็กตาย
4. ชีวิตินทรีย์ปัจเฉตมรณะ ได้แก่รูปชีวิต นามชีวิต ของสัตว์ทั้งหลายดับสิ้นลงในภพหนึ่ง ๆ

ในจำนวนมรณะทั้ง 4 ประการนี้ มรณะที่จะใช้เป็นมรณานุสติได้นั้น ได้แก่ ชีวิตินทรีย์ปัจเฉตมรณะอย่างเดียว สำหรับ สมุจเฉตมรณะไม่ได้เกี่ยวข้องกับบุคคลโดยทั่วไป คงมีแต่เฉพาะพระอรหันต์เท่านั้น ขณิกมรณะก็เป็นมรณะที่ละเอียดลึกซึ้งมาก ไม่อาจจะพิจารณาเห็นได้โดยธรรมดา สมมุติมรณะก็มีได้ทำให้เกิดความสังเวชแต่ประการใด ฉะนั้นในการเจริญมรณานุสติจึงใช้เฉพาะในชีวิตินทรีย์ปัจเฉตมรณะ ซึ่งเป็นความตายที่เกี่ยวข้องกับบุคคลโดยทั่วไป ดังที่ได้กล่าวแล้วว่ามีอยู่ 2 ประการ คือ กาลมรณะ และอกาลมรณะ กาลมรณะได้แก่การตายโดยสิ้นบุญหรือสิ้นอายุ หรือสิ้นทั้งบุญสิ้นทั้งอายุ อกาลมรณะ ได้แก่ การตายด้วยอุบิเจตกกรรม คือ อุบิหเวเหตุต่าง ๆ

การเจริญมรณานุสตินี้ จะต้องพิจารณาระลึกถึงความตาย ถึงคนที่ตาย ที่มีศรัทธา อานาจ ทรัพย์สมบัติ ต้องระลึกเสมอว่า ทุกชีวิตต้องตาย ความตายเป็นของแน่นอน นอกจากนั้นจะต้องประกอบด้วยโยนิโสมนสิการ คือ ไม่เกี่ยวข้องกับความรักความชัง ระลึกถึง

¹ อภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ 9, หน้า 167.

ความตายอย่างเฉียดความสังเวชสดใจก็จะบังเกิดขึ้น เป็นการดำรงตนอยู่ด้วยความไม่
ประมาท เตรียมพร้อมอยู่เสมอ แสดงถึงความเข้าใจในสภาพแห่งชีวิตที่แท้จริง ไม่หลง
ทางที่ผิด ถ้าคนในสังคมทุกคนสามารถดำเนินชีวิตของตนด้วยความ ระมัดระวังตนเช่นนี้
ก็ย่อมจะทำแต่ความดี ถึงแม้จะไม่เชื่อในศาสนา แต่ก็สามารถจะปิดหลักนี้ในการปฏิบัติตน
ได้ เพราะเมื่อซึ่งส่วนใดส่วนเสียแล้วจะเห็นว่า ทางที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำไว้นี้มีโลก
ให้เกิดผลเสียหายเลย จะมีก็แต่ทางใดและเสมอตัวเท่านั้น

2.9 การเกิดใหม่

ปัญหาเรื่องกรรมที่กระทำในชาตินี้ไปแสดงผลในชาติหน้านั้น เป็นปัญหาที่น่าสนใจ
มาก สำหรับคำสอนเรื่องการเกิดใหม่ในพุทธศาสนานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนว่าคนตาย
แล้วไปเกิดใดอีก และจะไปเกิดเป็นมนุษย์ หรือเป็นสัตว์อื่นก็ได้ แต่อย่างไรก็ดีพระองค์
ได้สอนไว้เฉย ๆ ลอย ๆ ว่าคนตายแล้วไปเกิดใดเท่านั้น หากแต่ได้ให้รายละเอียดใน
เรื่องนี้ไว้เป็นขั้นเป็นตอนอย่างพิสดาร ถึงวิธีที่ไปเกิดใดอย่างไร มีอะไรบ้าง ไปอย่างไร
เกิดอย่างไร พระองค์สอนไว้ง่ายง่ายเป็นขั้น ๆ แล้วแต่ระดับความรู้ของบุคคล

แม้พระพุทธเจ้าจะสอนว่าคนตายแล้วไปเกิดใด จะตรงกับความเห็นของปรัชญา
ศาสนาอีกหลายศาสนาก็ตาม แต่ก็ตรงกันในหลักใหญ่ ๆ ของพระพุทธศาสนาที่ว่า "เกิดอีก"
เท่านั้น เช่น ปรัชญาฮินดู ถือว่า คนตายแล้ว จิตหรือวิญญาณก็ดลออกจากร่างไปปฏิสนธิ
ใหม่ เนื่องจาก จิตหรือวิญญาณเป็นอมตะ ไม่มีวันตาย เมื่อจากคนนี้ก็ไปสู่คนนั้น และคนอื่น ๆ
ต่อไปตามลำดับเหมือนคนอาศัยอยู่ในบ้าน เมื่อบ้านพังลงแล้วก็จะอาศัยอยู่ไม่ใดต้องออกหา
บ้านที่อาศัยใหม่ หลักการดังกล่าวนี้เรียกว่า metem-psychosis ซึ่งปรากฏในคัมภีร์
พระเวท¹ ซึ่งปรัชญาอุปนิษัทได้นำเอาหลักการคืนชีพนี้มาพัฒนาต่อไป โดยเชื่อว่า มีอาตมัน
อันเป็นจิตนิรันดร เป็นอมตะ ไม่เปลี่ยนแปลง และปรากฏอยู่ในสรรพสิ่งในจักรวาล คำว่า
"อาตมัน" หมายถึง วิญญาณ หรือ ตัวตน ในฤคเวท คำว่า อาตมัน ในความหมายหนึ่ง

¹ Dasgupta, A History of Indian Philosophy, Vol. I., p. 25.

หมายถึง จุดหมายสูงสุดแห่งจักรวาล และในอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง ปลายทางแห่งชีวิตของมนุษย์¹

แต่เดิมมาในปรัชญาอุปนิษัทมักจะพบคำว่าพรหมัน ซึ่งอุปนิษัทหมายถึง สิ่งเดียวกับอาตมัน อันเป็นแก่นแท้ของจักรวาล และเพื่อจะหลีกเลี่ยงความสับสนจึงมีการเรียกชื่อเสียใหม่ ได้แก่ คำว่า "ปรมาตมัน" หมายถึง สวรรค์แห่งจักรวาล และใช้คำว่า "ชีวาตมัน" เมื่อต้องการจะบ่งถึงสวรรค์ของมนุษย์ อุปนิษัทเชื่อว่า ธรรมชาติดั้งเดิมของชีวาตมันนี้เป็นอมตะ ไม่มีวันดับสลาย ถึงแม้ร่างกายจะแตกดับสูญสิ้นไปแล้ว แต่ชีวาตมันนี้ จะยังคงอยู่ และล่องลอยออกจากร่างเก่าไปสิงสถิตอยู่ในร่างใหม่ เนื่องมาจากชีวาตมันนี้ถูกครอบคลุม และพันนาการด้วยอวิชชา จึงไม่อาจจะเห็นความเป็นจริงสูงสุดแห่งอาตมันได้ ต้องเกิดใหม่อยู่อย่างไม่มีวันสิ้นสุด

และการเปลี่ยนร่างใหม่ในปรัชญาอุปนิษัท ก็มีส่วนสัมพันธ์สืบเนื่องมาจากหลักกรรม การเกิดใหม่มีสาเหตุมาจากความปรารถนาแห่งตัวตนที่ได้กระทำการลงไปไม่ว่าดีหรือชั่ว ซึ่งจะผูกพันให้บุคคลนั้นต้องรับผลของการกระทำของตนเอง ดังที่อุปนิษัทได้อธิบายไว้ว่า ผู้ที่ฆ่าเพื่อบุชี่ลภานาก็จะไต่ไปเกิดในดินแดนของเทพเจ้า ส่วนผู้กระทำความดีต้องไปเกิดในดินแดนของเทพนิคร ผู้ที่สามารถบรรลุถึงวิถีทางแห่งความหลุดพ้น โดยการสละสิ่งซึ่งโลกียวิสัยปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาเพื่อการเข้าร่วมเป็นเอกภาพกับพรหมัน เมื่อตายแล้วก็จะไต่ไปอยู่ในดินแดนของเทพเจ้า และอยู่รวมเป็นหนึ่งในเดียวกับพรหมัน ส่วนผู้ที่กระทำความดีแต่มิได้สละโลกียะมิได้ปฏิบัติสมาธิวิปัสสนา เราจะได้เกิดในดินแดนของเทพนิคร และเมื่อถึงวาระก็ต้องกลับมาเกิดในโลกอีก แต่จะไต่อยู่ในครอบครัวที่ร่ำรวย อยู่ในวรรณะที่สูงส่ง สำหรับผู้กระทำความชั่วร้าย เขาจะต้องไปสู่นรกหรืออาณาจักรแห่งยามา (Yama) และเมื่อชดใช้กรรมในนรกสิ้นแล้ว ก็ต้องกลับมาเกิดในโลกมนุษย์เพื่อชดใช้กรรม โดยเกิดมาในลักษณะของสัตว์ที่คอยฆ่า เช่น เป็นสุนัข หมู แมลง ฯลฯ เป็นต้น²

¹ Ibid., p. 445.

² Ibid., p. 66.

อุบิษฐ์เชื่อว่า การเกิดใหม่ที่ต้องเปลี่ยนแปลงลักษณะเดิมไปอย่างสิ้นเชิงเหล่านี้ นั้น ถูกกำหนดขึ้นจากความปรารถนาแห่งตัวตนเอง เมื่อใดที่ตัวตนหยุดยั้งความปรารถนา ซึ่งว่าตนก็ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานกับการเกิดใหม่ และจะหลุดพ้นจากความทุกข์ บรรลุถึงความ เป็นอมตภาพเช่นเดียวกับพรหมัน

สำหรับพุทธศาสนามีความคิดตรงข้ามกับปรัชญาฮินดู เช่นอุบิษฐ์ แม้แต่ในปรัชญา ศาสนาเช่น ที่มีพระศนะที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก เพราะพระพุทธเจ้าอธิบายว่า จิต หรือ วิญญาณ หรือที่ไซกันในพุทธปรัชญาว่า สัมปชัญญะ มิได้เป็นอมตะ ไม่มีวันตาย หาก แต่เกิดดับสืบทอดกันไปไม่ขาดสาย และจิตจะล่องลอยไปหาที่เกิดใหม่ไม่ได้เลย จะเปรียบกับ คนเปลี่ยนเสื้อผ้าเก่า เพื่อสวมใส่เสื้อผ้าใหม่ หรือ หาที่อยู่อาศัยใหม่นั้นหาได้ไม่และถึง กว่านั้น พระพุทธองค์ยังเห็นว่า ความเข้าใจที่ว่ามีแต่จิตเท่านั้นที่ไปเกิดใหม่ เป็นความ เข้าใจที่ผิด เพราะยังมีรูปอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า กัมมชรูป คือ รูปอันเกิดแต่กรรม ร่วมใน การปฏิสนธิด้วย

จิตหรือสัมปชัญญะในพุทธศาสนานั้น เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ รู้จักคิด จดจำ เป็นธรรมชาติที่มีการ เกิด-ดับสืบทอดกันเสมอมิได้หยุดนิ่ง จิตนั้นเป็นนามธรรมที่ไม่สามารถ มองเห็นหรือจับต้องได้ แต่ก็มีอำนาจในการสั่งสมสันดาน หรือสามารถเก็บเอาอารมณ์ ต่าง ๆ ไว้ในจิตและแสดงออกซึ่งอารมณ์นั้น ๆ ดังนั้น การทำงานของจิตจึงแยกเป็น 2 ประเภท คือ

1. จิตขึ้นวิถีรับอารมณ์ (วิถีจิต) อันเป็นการทำงานของจิต คือรับอารมณ์จาก ประสาททั้ง 6 ได้แก่ รู้อารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่นการเห็น การได้ ยิน การคิด เป็นต้น

การขึ้นวิถีรับอารมณ์ของจิตนั้น จิตจะรับอารมณ์หรือจะเกิดอารมณ์ขึ้นได้ ก็จะต้องอาศัย ผัสสะ คือ การกระทบ จึงจะสามารถรับอารมณ์ได้ เช่นเสียงถ้าไม่มากระทบ กับหูก็จะไม่ได้ยิน รูปมิได้กระทบกับตาก็จะไม่เห็น และอารมณ์หรือเรื่องที่จะเป็นคว้งขึ้นให้ คิดโดยไม่กระทบกับจิตแล้วก็จะไม่คิดนึกได้เลย

2. ภวังคจิต หมายถึงจิตที่มีได้ขึ้นวิธีรับอารมณ์จากประสาทสัมผัสแต่ก็ทำงาน อยู่ตลอดเวลา คือ เกิด-ดับ และมีอารมณ์ที่ติดมาตั้งแต่ปฏิสนธิ เห็นได้ง่าย ๆ ก็คือคน กำลังหลับสนิท ที่ไม่มีความรู้สึกตัว ขณะที่จิตมีความรู้สึกขึ้นในอารมณ์จากทางทวารทั้ง 6 แล้ว จิตก็ผันไปจากภวังค

เงื่อนไขของการเกิดใหม่

ความจริงแท้แห่งชีวิตของพุทธศาสนาอันถือว่าเป็นจุดหมายสูงสุดได้แก่ การเข้าสู่ นิพพานอันเป็นสภาวะแห่งความสงบ ปราศจากความทุกข์อันเกิดจากการเวียนว่ายตายเกิด ซ้ำแล้วซ้ำเล่าโดยไม่มีจุดจบ แต่ทว่าทฤษฎีเรื่องการเกิดใหม่ในพุทธศาสนานั้น จะเห็นได้ว่า มีความแตกต่างจากการกลับมาเกิดใหม่ในความคิดของปรัชญาศาสนาพราหมณ์อย่างเห็นได้ ชัด

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเกิดใหม่ในพุทธศาสนาถือว่า เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ ทั้งมวล ดังนั้นเมื่อทราบถึงสาเหตุแล้ว ปัญหาแห่งความทุกข์ก็สมควรจะกำจัดให้หมดสิ้น โดยการยุติการต่อไปเกิดใหม่อันเป็นการดับทุกข์ ตามแนวทางของอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นความจริงแท้จากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และดำเนินการตามขั้นตอนที่พระองค์ได้ทรงวาง ไว้

เมื่อทราบว่า การเกิดใหม่เป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ ขั้นต่อไปก็ต้องสืบหาสาเหตุ ที่ทำให้สัตว์โลกต้องเวียนว่ายตายเกิด ต้องตกอยู่ในความทุกข์อันได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ต่อไป และพระพุทธเจ้าก็ได้ค้นพบว่า "กรรม" นั้นเองเป็นสาเหตุแห่งการเวียน วายตายเกิด เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ ทราบโดยที่ "กรรม" ยังมีได้ถูกกำจัดให้หมดสิ้น ปัญหา แห่งการเกิดใหม่ก็จะยังคงดำเนินต่อไปตามวัฏจักร ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค ความว่า "กรรมและวิบากเป็นไปอยู่ วิบากยอมเกิดแต่กรรมภพใหม่มีขึ้นเพราะกรรม โลกวนเวียนอยู่อย่างนี้ ผู้กระทำความไม่มี ผู้เสวยผลแห่งกรรมไม่มี"¹

จากพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า กรรมเป็นตัวสร้างชาติใหม่ ภพใหม่ เมื่อไม่มีตัวกรรม ก็ย่อมไม่มีผล ไม่มีผู้รับผลแห่งกรรมนั้น

ในพระธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร¹ ได้จำแนกความทุกข์ออกเป็น 7 ชนิด ได้แก่ เกิด (จุกิ) แก่ (ชรา) เจ็บ (พยาชิ) ตาย (มรณะ) การประสบกับสิ่งที่ไม่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก และปรารถนาอย่างใดมิได้สิ่งนั้น

ลักษณะของความทุกข์ หรือทุกข์ขริยสัง 7 ชนิด ในพระธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร นี้เราอาจจะสรุปความได้ ดังนี้ คือ

1. ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ หมายถึงสภาพของชีวิตซึ่งดำเนินไปตามกฎแห่งธรรมชาติ คือประกอบด้วย การเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นธรรมชาติของชีวิตทุกชีวิต นั่นก็คือชีวิตนี้เป็นทุกข์

2. ถิ่นเอาอาการของทุกข์นั้น เป็นความทุกข์ ได้แก่ ความโศกเศร้า (โสกะ) ความคร่ำครวญ (ปริเทวะ) ความทุกข์ทางร่างกาย เช่น เจ็บ ร้อน ไม่สบาย (ทุกขะ) ความทุกข์ทางใจ ได้แก่ ความรู้สึกนึกหวัง (โหมนัสสะ) ความแค้นใจ ความคับแค้นใจ (อุปายาสะ) เป็นต้น

3. อุปปิเยติ สมปิโยโค หมายถึงการที่ต้องประสบกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกข์ สิ่งที่ไม่รักนั้น อาจจะเป็นคนหรืออยู่กับสิ่งแวดล้อมเป็นพิษก็เป็นทุกข์

4. ปิเยติ วิปิโยโค หมายถึงการพลัดพรากจากสิ่งทีรักเป็นทุกข์

5. ยมุปิจัน นลกเต หมายถึงการปรารถนาสิ่งใดไม่ได้เช่นนั้นเป็นทุกข์

ดังนั้น เนื่องจาก ความทุกข์ หรือการติดมั่นยึดมั่นในอุปาทานชั้น 5 ได้แก่

1. รูป ได้แก่ บรรดาวัตถุที่สามารถสัมผัสได้

¹วิ. มหา. ธรรม., 4/13/17.

2. เวทนา ความรู้สึก 3 ประการ คือ ทุกขเวทนา สุขเวทนา และอหุขมสุข-
เวทนา¹

- (ก) ทุกขเวทนา ความรู้สึกทางใจที่เป็นทุกข์ ความไม่พอใจ ความโศกเศร้า
- (ข) สุขเวทนา ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งภายนอกมากระทบใจ เกิด
ความพึงใจเกิดความสุข
- (ค) อหุขมสุขเวทนา ความรู้สึกที่ว่า มีสิ่งใดมากระทบใจแล้วไม่เกิดสุข
ไม่เกิดทุกข์ มีความรู้สึกเป็นกลาง คือไม่ใช่เกิดความไม่
พึงใจในความทุกข์ ไม่ใช่เกิดพอใจกับความสุข แต่สามารถ
วางเฉย

3. สัญญา ใดแก่ความจำ อันเป็นลักษณะของจิต เมื่อได้พบเห็นสิ่งใด ก็สามารถ
จำได้ เช่น เสียงมากระทบกับหู จิตรับรู้ เกิดสัญญาคือความจำเดียงนั้นได้ เป็นต้น

4. สังขาร หมายความว่า การปรุงแต่ง หรือสภาพที่ประกอบด้วยหลายสิ่งหลาย
อย่างไม่ได้เป็น ชาติใด ชาติหนึ่งโดยเฉพาะตัวของมันเอง ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ หรือความคิด
ที่จิตมนุษย์ปรุงแต่งขึ้นมา ในทางวัตถุนั้น สรรพสิ่งต่างเกิดจากการรวมตัวของธาตุ ดิน น้ำ
ลม และไฟ เหล่านี้ เมื่อมารวมตัวกันเข้าแล้ว อาจจะเป็นคนสัตว์ สิ่งของ ซึ่งเรามองเห็น
ได้ด้วยรูปและจับต้องได้ นอกจากนั้น ความคิดภายในของเรา มากระทบกับสิ่งภายนอก ก็
เกิดเป็นสังขารขึ้นได้

5. วิญญาณ หมายถึงการรับรู้จากอายตนะต่าง ๆ เช่น ตาเห็นรูปใจก็รับรู้
เรียกว่า จักขุวิญญาณ รับรู้ที่หู (โสทวิญญาณ) การรับรู้ทางจมูก (ฆานวิญญาณ) การ
รับรู้ทางรส สิ้น (ชีวาวิญญาณ) วิญญาณทางกาย และวิญญาณทางใจ

ดังนั้น การยึดในสิ่งเหล่านี้เป็นความทุกข์ เพราะอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า "สามัญ
ลักษณะ" หรือ "ไตรลักษณ์" ได้แก่

¹คิณฑที ปราโมช, พระพุทธศาสนา และโลกในพระพุทธศาสนา (พระนคร:
โรงพิมพ์สยามรัฐ, พ.ศ. 2520), หน้า 27-28.

1. อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง
2. ทุกข์ คือ เป็นทุกข์ ความตั้งอยู่ไม่ได้
3. อนตฺตา คือ ความไม่ใช่ตัวตน¹

การไปยึดมั่นในขั้น 5 จึงทำให้เกิดทุกข์ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ถ้าไม่ต้องไปเกิดก็就不用มีความทุกข์ต่อไป

การเกิดใหม่มีสาเหตุมาจากตัณหา อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ตัณหา คือ ความทะยานอยาก หรือความใคร่ ความกระหายมีอยู่ 3 อย่าง ดังปรากฏในสังขยวิภังคสูตร²

1. กามตัณหา ไต่แก่ ความปรารถนาที่จะได้รับ ความพึงพอใจทางผัสสะ
2. ภวตัณหา ไต่แก่ ความปรารถนาที่จะใคร่ได้ในภพ ความอาศัยในภพ
3. วิภวตัณหา ไต่แก่ ความปรารถนาที่จะพ้นจากภพ ไม่อยากได้ในภพ

นี่คือเหตุแห่งทุกข์ เหตุแห่งการเกิดใหม่ ตัณหาเป็นพลังของชีวิตที่ต้องพยายามดิ้นรนให้ไต่มาในสิ่งที่ปรารถนา ดังนั้น ตราบใดที่ตัณหายังไม่ถูกจำกัดให้หมดสิ้นโดยเด็ดขาด การเกิดใหม่ และความทุกข์ในชีวิตก็เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้

ใน สัมมาทิฏฐิสูตร³ ได้จำแนกตัณหาออกเป็น 6 ชนิดตามประสาททั้ง 6 ดังนี้

1. รูปตัณหา - ความปรารถนาต่อรูปหรือสิ่งที่ตามองเห็น
2. โสภคตัณหา - ความปรารถนา ความพอใจทางเสียง หรือสิ่งที่รับรู้ทางหู
3. ชานตัณหา - ความปรารถนา ความพึงใจในกลิ่น
4. รสตัณหา - ความปรารถนา ความพอใจในรสของอาหาร
5. โณภูทัตตะ - ความปรารถนา ที่จะได้รับความพอใจในวัตถุที่จับต้องได้

¹วิ. มหา. ขรรณ., 4/13/20.

²สุต. มัชฌิม. อุปริ., 14/272/453.

³สุต. มัชฌิม. มูล., 12/121/93 - 94.

6. ขรรคมคัณฑหา - ความปรารถนา ที่จะได้รับความพอใจทางจิต

พระพุทธศาสนา ได้อธิบายถึงความปรารถนานี้ว่าเป็นลักษณะแห่งจิตที่สำคัญ หรือที่เรียกว่า เจตสิก ซึ่งมีอิทธิพลต่อจิตเป็นอย่างมาก เจตสิกนี้จะเกิดขึ้นและดำเนินไปพร้อมกับจิต ในพรหระณะของพุทธปรัชญา "จิตมิได้มีธรรมชาติเป็นเชิงเดี่ยวที่แบ่งแยกไม่ได้ แต่ทุกสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นวัตถุ หรือจิต ล้วนมีธรรมชาติสัมพันธ์ทั้งสิ้น การเกิดขึ้น การดำรง อยู่ การเสื่อมสลายของทั้งสองสิ่งนี้ ล้วนมีเหตุปัจจัยทั้งสิ้น และสิ่งที่เป็นองค์ประกอบของ จิตก็คือ เจตสิกนั่นเอง ที่ประกอบจิตให้เป็นต่าง ๆ จิตสัมพันธ์กับโลกภายนอกโดยการรับรู้ แต่การรับรู้ของอาศัยเจตสิก คือ ผู้สะสมเจตสิก เป็นต้น จิตเป็นกุศล หรือ อกุศล ก็ล้วน แต่เป็นผลของเจตสิกทั้งสิ้น

- พุทธปรัชญาวิเคราะห์ลักษณะของเจตสิกดังนี้คือ¹ (1) เกิดพร้อมกับจิต (2) คับพร้อมกับจิต (3) มีอารมณ์เดียวกับจิต และ (4) มีวัตถุอาศัยเดียวกันกับจิต จำนวนของเจตสิกมี 52 หน่วย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม เรียกว่า ราสี (group) คือ
- (1) เจตสิกที่เป็นตัวประกอบทั้งฝ่ายกุศล และอกุศล (อัญญุสมานาเจตสิก 13)
 - (2) เจตสิกที่ทำให้จิตเศร้าหมองเสียศีลธรรม ทำบาปทุจริต (อกุศลเจตสิก 14)
 - (3) เจตสิกที่ทำให้จิตมองใสตั้งอยู่ในศีลธรรม เว้นจากการทำบาปทุจริต (โสภณเจตสิก 25)

การอธิบายว่า จิต มีธรรมชาติรับรู้เป็นอารมณ์ เป็นของปรกติ แต่ถาจะอธิบาย ว่า จิตซึ่งมีธรรมชาติเป็นสังขตะ จะรู้อารมณ์ได้อย่างไรนั้น จำต้องอาศัยเจตสิกเข้าช่วย ในการอธิบาย เพราะถาไม่มีเจตสิก การรับรู้อารมณ์จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย แม้จะยอมรับว่า จิตมีธรรมชาติรู้ก็ตาม นายบุญมี เมฆางกูร ใคตั้งข้อสงสัยเกิดเกี่ยวกับความสำคัญของเจตสิก ไว้ว่า

¹สุต. มัชฌิม, มุล., 12/121/93 - 94.

²อภิธรรมมัตถดสังคห ปริเฉทที่ 9, หน้า 73 - 74.

ถ้าเจตสิกมีไคมี ก็จะไม่มิจิต เห็น ไคยีน คิด นึก รัก โกรธ เกลียด และเมตตากรุณาเป็นอันขาด เพราะเจตสิกที่ประชุมกันหลายตัวเหล่านั้น แต่ละตัวก็ทำหน้าที่แต่ละอย่างสองอย่างเพื่อให้อารมณ์เห็น การไคยีน การคิดนึก รัก โกรธ เกลียด และเมตตากรุณาเกิดขึ้นมาได้¹

เนื่องจากจำนวนของเจตสิกมีมากถึง 52 หน่วย จะขอยกตัวอย่างเจตสิกในกลุ่มอัญญาสมาณาเจตสิก เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการพิจารณาจิตในเรื่องการรับรู้ ดังนี้²

(1) ผัสสะเจตสิก เจตสิกนี้ทำหน้าที่รับกระทบทางประจักษ์ทั้ง 6 เช่น รูป กับ จักขุสภาวะ การรับกระทบเป็นหน้าที่ของเจตสิกนี้ อารมณ์ที่เกิดขึ้นจากการนึกคิด ก็มีผัสสะเจตสิกเข้าประกอบทำหน้าที่รับกระทบ

(2) เวทนาเจตสิก เป็นเจตสิกที่ทำหน้าที่รับอารมณ์ สุขหรือทุกข์ทางประจักษ์ทั้ง 6

(3) สัญญาเจตสิก เป็นเจตสิกที่เก็บอารมณ์ กรรมทุกประเภท การระลึกถึงอารมณ์ที่ผ่านไปไคหรือไม่ ก็เนื่องมาจากเจตสิกนี้ การที่จะทำให้สัญญาเจตสิกมีความเข้ม ก็ต้องทำให้ผัสสะเจตสิกได้รับการกระทบที่รุนแรง หรือซ้ำซาก สัญญาเจตสิกก็เก็บอารมณ์นั้น ๆ ไคมาก ความจำของบุคคลก็เนื่องมาจากเจตสิกนี้

(4) เจตนาเจตสิก คือความตั้งใจ ความจงใจ หรือความปรารถนา ถ้าเจตนาไม่มี ความตั้งใจไม่มี หรือความปรารถนาไม่มี อารมณ์จะเกิดขึ้นมาเห็นไคยีน หรือคิดไม่ได้ เจตนาเจตสิกนี้ เป็นตัวกระตุ้นเตือนเจตสิกอื่น ๆ เช่น ผัสสะ และสัญญาเจตสิก ดังกล่าวข้างต้นให้ทำหน้าที่ร่วมกับตน

(5) เอกัคคตาเจตสิก ความตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว ไคแก่ สมาธิในการฟัง การเรียน การอ่าน ถ้าจิตขาดเจตสิกนี้จะจับอารมณ์ไม่ได้เลย ขณะที่จิตทำหน้าที่รับอารมณ์ มีเจตสิกหลายอย่างเข้าประกอบ เจตสิกแต่ละตัวทำหน้าที่แต่ละอย่างจะไม่ตั้งมั่น

¹บุญมี เมฆางกูร, ชีวิตภายหลังความตาย, เล่ม 3, หน้า 5.

²อภิธรรมมัตถสังคหะ และอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา (แปล), หน้า 85.

อยู่ในอารมณ์ที่ปรากฏ และทำหน้าที่กระจกระบาย รวมตัวตั้งมั่นไม่ไคควยเหตุนี้ จึงต้องมีเจตสิกนี้เข้าประกอบให้จิตรคอยู่กัอารมณ์นั้น ๆ

(6) ชีวิตินทรีย์เจตสิก (Psychic Life) เจตสิกนี้ คือ ชีวิต หน่วยจิตที่เกิดขึ้น ประกอบด้วยเจตสิกต่าง ๆ ตามเงื่อนไข ชีวิตินทรีย์เจตสิกนี้ทำหน้าที่เชื่อมโยงเจตสิกต่าง ๆ ให้คุมเข้าด้วยกัน

(7) มนสิการเจตสิก การใส่ใจต่ออารมณ์เรียกว่ามนสิการเจตสิก เป็นเจตสิกที่สำคัญ บุญบาป เป็นต้น จะเกิดสืบเนื่องจากการมนสิการนี้

จิตทุกหน่วยจะต้องมีองค์ประกอบทั้ง 7 ในกลุ่มอัญญสมานาเจตสิกเหล่านี้เสมอ

กล่าวโดยสรุป ทรรศนะเกี่ยวกับหัตถกรรมและการ เกิดใหม่ในพุทธปรัชญาั้น ถึงแม้จะเป็นแนวความคิดร่วมกันกับปรัชญาอินเดีย แต่แนวทางการอธิบายก็แตกต่างกัน เพราะวิถีทางที่จะบรรลุถึงนิพพานไม่จำเป็นจะต้องอาศัยพระเป็นเจ้าหรือสิ่งสมมุติภายนอกเป็นที่พึ่ง อาศัยการปฏิบัติตนโดยการควบคุมร่างกายจิตใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นสาเหตุของกรรมและการสืบชาติภพ พุทธปรัชญาเน้นให้ปุถุชนเข้าใจถึงธรรมชาติอันแท้จริงของชีวิต ว่าทุกสิ่งล้วนมีสาเหตุ ไม่มีสิ่งใดจะเกิดขึ้นได้โดยตัวเอง พุทธปรัชญาชี้ให้เห็นความจริงของชีวิตว่าเป็นความทุกข์ ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของทุกข์ว่าคือกรรมอันเป็นตั้สืบชาติภพ และการจะดับความทุกข์ก็โดยกับสาเหตุแห่งทุกข์ สำหรับการดับกรรมหรือสิ้นกรรมดังกล่าวนี้ พุทธปรัชญามิได้ประสงค์จะทำให้บุคคลเกิดความเฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้นต่อชีวิตโดยอยู่นิ่ง ๆ ไม่กล้าที่จะกระทำกิจกรรมใด ๆ แต่พุทธศาสนาต้องการให้เป็นการดับกรรมอย่างปุถุชน เพื่อมุ่งสู่การ เป็นพระอรหันต์บุคคล เพราะว่ปุถุชนทำสิ่งใดด้วยตัณหาอุปาทาน มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน มีเจตนาในการกระทำการกระทำอย่างปุถุชนจึงถือว่่าเป็นกรรม การสิ้นกรรมคือเลิกกระทำสิ่งต่าง ๆ โดยการยึดมั่นในความดีความชั่วที่เกี่ยวข้องกับตัวฉนั้น ของฉนั้น ผลประโยชน์ของฉนั้น เพื่อจะไม่เป็นการก่อกรรมอีกต่อไป

อนึ่ง ถึงแม้เรื่องกรรมและการ เกิดใหม่นี้จะเป็นเพียงความคิดที่ไม่สามารถพิสูจน์โดยตรงได้ก็ตาม เป็นความคิดที่อยู่นอกเหนือจากประสบการณ์จนคุ้ไม่เข้าเงื่อนไข

อีกด้านหนึ่ง ในเมื่อเราก็ไม่สามารถหาคำตอบหรือแก้ไขปัญหาเหล่านี้ในทางวิทยาศาสตร์ได้ การมีหลักจริยธรรมสำหรับยึดถือ และจรรยาโลจใจใจของบุคคลให้มีความสงบสุข มีความเชื่อมั่นในการทำความดี เมื่อคำนวณถึงส่วนได้ส่วนเสียระหว่างความเชื่อกับความไม่เชื่อ แล้วก็จะเห็นได้ว่า ธรรมชาติดังกล่าวนี้มีเหตุผล และคุณค่าเป็นอันมาก จุดมุ่งหมายสำคัญในพุทธศาสนามีได้พยายามสั่งสอนเพื่อให้บุคคลหลงมกายในสิ่งที่ไม่รู้สาระไรประโยชน์ แต่มีจุดหมายเพื่อแก้ปัญหาชีวิตในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคสมัยที่เทคโนโลยีต่าง ๆ มีความเจริญก้าวหน้าสูง แต่ก็เป็นความเจริญทางค่านวัตถุเท่านั้นที่สูงขึ้นจนจิตใจของมนุษย์เกิดความสับสน พุทธศาสนาเป็นหลักปรัชญาที่นับว่าทันสมัย เพราะการเสนอทางออกของชีวิตให้แก่มนุษย์สามารถปฏิบัติได้ทุกกาล เวลา โดยเสนอความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงทั้งในชีวิตของโลกรนี้ จนถึงความสงบสุขนิรันดร ซึ่งก็เป็นจุดหมายร่วมกันของศาสนาทุกระบบในโลกนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย